

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Головне управління МВС України в Харківській області

**ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ
ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ**

Науково-методичні рекомендації

Харків – 2014

УДК 343.2(477)
ББК 67.9(4УКР)305
З-30

Укладачі:

Андренко С.О., начальник відділу кадрового забезпечення Головного управління МВС України в Харківській області, полковник міліції

Гладкова Є. О., старший науковий співробітник НДЛ з проблем протидії злочинності ННІ підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

З-30 **Запобігання** злочинам проти працівників органів внутрішніх справ України під час несення служби : науково-методичні рекомендації / [укл. Андренко С. О., Гладкова Є. О.]. – Харків : ХНУВС, 2014. – 72 с.

УДК 343.2(477)
ББК 67.9(4УКР)305

Зміст

ВСТУП	4
1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ.....	6
2. ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ	20
3. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ	27
ВИСНОВКИ	51
Додаток 1 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ЧЛЕНІВ ЙОГО СІМ'Ї	53
Додаток 2 Як уникнути незапланованого нападу:.....	56
Додаток 3 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ САМОЗАХИСТУ	58
Додаток 4 ПАМ'ЯТКА ПРАЦІВНИКУ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЩОДО ДІЙ У ВИПАДКАХ ПОГРОЗ ФІЗИЧНОЇ РОЗПРАВИ НАД НИМ І ЧЛЕНАМИ ЙОГО СІМ'Ї.....	61
Додаток 5 Дії ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПРИ НАДХОДЖЕННІ ПОГРОЗ ПО ТЕЛЕФОНУ АБО ПОШТОЮ	62
ЛІТЕРАТУРА:	69

Вступ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Питання забезпечення захисту прав людини і громадянина є пріоритетним у правовій державі, а право на безпеку є основним базовим правом людей. Ця конституційна концепція є вихідною, загальною, а тому в повній мірі стосується і працівників органів внутрішніх справ (далі – ОВС) України, особливо з урахуванням того, що основним їх службовим обов'язком є боротьба з негативними проявами у суспільстві. Але стосовно працівників ОВС України правовий стандарт охорони життя, здоров'я й гідності потребує додаткових гарантій, оскільки їх професійна діяльність пов'язана з постійно функціонуючим ризиком виникнення безпосередніх чи потенційних небезпек для їх життя та здоров'я.

Першочергове завдання працівників ОВС полягає в розкритті вчинених злочинів, натомість, їх профілактика на різних рівнях дала б змогу значно полегшити роботу працівників органів внутрішніх справ та знизити рівень злочинності, в безпосередньому контролі за дотриманням громадського порядку, а також в налагодженні суспільної безпеки. Працівники органів внутрішніх справ, в кінцевому результаті, покликані щодня реально забезпечувати діяльність членів суспільства у діючому правовому полі. На цьому фоні значно ускладнюється протидія, запобігання та профілактика багатьох криміногенних факторів, пов'язаних з посиленням опору працівникам органів внутрішніх справ.

Загалом проблемі запобігання злочинності присвячено чимало праць з кримінології. Значні наукові доробки у цій сфері містять праці Г.А. Аванесова, О.В. Бокова, С.Є. Віцина, В.В. Голіни, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.Е. Жалинського, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, Ф.А. Лопушанського, В.В. Лунєва,

О.Б. Сахарова, В.М. Соміна та деяких інших вчених. Втім питанням запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби приділено недостатньо уваги дослідників. Відсутністю науково обґрунтованих розробок та рекомендацій щодо запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби і обумовлена актуальність розроблюваної теми, адже саме від забезпечення безпеки працівників ОВС під час виконання службових обов'язків залежить і безпека всього населення нашої держави.

Як засвідчує проведене дослідження цієї тематики, переважна більшість практичних працівників ОВС, здійснюючи розкриття і розслідування злочинів, недостатньо уваги приділяють виконанню заходів із забезпечення власної безпеки, інакше кажучи заходи щодо запобігання злочинам проти них не проводяться. У значній мірі обумовлене це тим, що до цього часу були відсутні практично спрямовані методичні розробки з організації і тактики запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби. Беручи до уваги специфічність вказаної категорії злочинів, складність їх виявлення, розкриття і розслідування, необхідним є аналіз проблемних питань, що стосуються окремих аспектів їх запобігання. У цих методичних рекомендаціях через надання загальної характеристики злочинів проти працівників ОВС під час несення, визначення основних причин і умов їх вчинення, розроблені рекомендації практичним підрозділам ОВС щодо загальної, кримінологічної, індивідуальної, а також віктимологічної профілактики вказаних злочинів.

1. Загальна характеристика стану злочинності проти працівників ОВС України під час несення служби

Для розвитку правової держави та суспільства необхідна постійна протидія злочинності, вдосконалення системи запобігання вчиненню злочинів, своєчасне виявлення та усунення їх причин і умов, а також забезпечення прав людини. Основним суб'єктом, на який покладені ці функції, є органи внутрішніх справ.

Теперішня ситуація в Україні характеризується підвищеним рівнем криміналізації суспільства, що призводить до зростання злочинності. Високий рівень злочинності впливає на діяльність працівників ОВС, які постійно стикаються з небезпекою, ризикують своїм життям та здоров'ям. Актуального характеру набуває проблема злочинності проти працівників ОВС під час несення служби, яка потребує постійного нагляду з боку держави, а також підвищення їх соціального та правового захисту.

Органи внутрішніх справ відносяться до системи державних правоохоронних органів України. Сутність діяльності ОВС полягає у втіленні в життя законів і підзаконних актів, що регулюють суспільні відносини у сфері внутрішніх справ держави, громадського порядку, громадської безпеки і боротьби зі злочинністю, а також іншими правопорушеннями.

Система ОВС формується відповідно до зазначених напрямів їх діяльності і складається з міліції та Національної гвардії України¹. Крім них до цієї системи також входять навчальні заклади системи Міністерства внутрішніх

¹ Закон України «Про Національну гвардію України» // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 17. – Ст. 594.

справ (далі – МВС) України, науково-дослідні установи МВС України, підприємства та установи забезпечення. Структурно система ОВС будується відповідно до державного та адміністративно-територіального устрою України і за функціональними ознаками¹. Центральним органом внутрішніх справ є МВС України, якому підпорядковуються всі ОВС на території нашої держави².

Міліцейські підрозділи – це система особливих органів з охорони громадського порядку й боротьби зі злочинністю. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про міліцію», міліція в Україні – це державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від противоправних посягань³.

До особового складу ОВС України належать громадяни України, призначені на посаду рядового чи начальницького складу, які зараховані до кадрів МВС України і яким присвоєно спеціальні звання у порядку, передбаченому Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом ОВС України⁴. Крім того, відповідно до ст. 9 Закону України «Про міліцію» до осіб, яких прийнято на службу в міліцію відносяться також курсанти, слу-

¹ Докладніше про систему МВС на офіційному сайті МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/524421>.

² Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 383/2011.

³ Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.

⁴ Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів УРСР від 29 липня 1991 р. № 114 // Збірник нормативних актів України з питань правопорядку. – К., 1993. – С. 438–464.

хачі, ад'юнкти, інші атестовані працівники навчальних закладів МВС України, на яких поширюються права і обов'язки, гарантії правового і соціального захисту та відповідальність працівників міліції при залученні їх до виконання завдань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та боротьби зі злочинністю в порядку, встановленому чинним законодавством.

Як представник влади, працівник ОВС згідно з законодавством (зокрема, ст.ст. 11–15 Закону України «Про міліцію») має певний обсяг специфічних, властивих лише саме цій категорії осіб ознак, які в значній мірі зумовлюють як специфічну віктимну їх характеристику (так звана статусна віктимність), так і особливості механізму вчинення щодо них злочинів. До таких ознак слід віднести:

1) реалізацію особливої соціальної функції – правоохорони та виконання завдань щодо захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, інтересів суспільства та держави;

2) специфічний правовий режим службової діяльності, який обумовлений дією цілої низки загальноправових, галузевих, в тому числі й таємних нормативно-правових актів, що додатково встановлює нормативні імперативи, формує ускладнені контури правової поведінки, залучає до орбіти правовідносин, суб'єктом яких є працівник ОВС цілої низки інших суб'єктів із соціально ризикованою, в тому числі й кримінальною, поведінкою;

3) наявність державно-владних повноважень, які надають право вимагати безумовного виконання вимог працівників ОВС не залежно від відомчого підпорядкування адресата вимог; дозволяють застосовувати до інших осіб легалізований примус, в окремих випадках – зброю;

4) особливий режим правової охорони життя, здоров'я, честі та гідності, власності, а також сфери службової діяльності працівника ОВС, у зв'язку з чим специфіки набувають й атрибутивні, соціально сконструйовані риси злочинності проти працівників ОВС.

Отже, **працівником ОВС** є особа, яка поступила на добровільних засадах після досягнення встановленого законом віку на службу до державного органу виконавчої влади, прийняла присягу і була призначена у встановленому порядку на посаду з присвоєнням спеціального звання, допущена до виконання завдань, покладених законом на органи внутрішніх справ, з наданням посадових повноважень владного характеру для регулювання правовідносин у сфері правопорядку на основі здійснення юридично значущих дій, обов'язкових для громадян та інших посадових осіб.

Оскільки працівники ОВС є представниками органів виконавчої влади України, вчинення злочинів проти них під час несення служби підривають засади правової держави, завдають істотної шкоди авторитету державної влади та ОВС, перешкоджають побудові громадянського суспільства, а також відзначаються підвищеною суспільною небезпекою, оскільки пов'язані з настанням тяжких наслідків для потерпілих. У законодавстві України про кримінальну відповідальність вказані злочини містяться у Розділі XV КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян»¹.

До злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби слід віднести:

1) опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України);

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2) втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби (ст. 343 КК України);

3) погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України);

4) посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України);

5) захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України).

Характеризуючи зазначені склади злочинів проти працівників ОВС України, слід зазначити, що злочин, передбачений ст. 342 КК, завжди вчиняється під час несення служби: ч. 1 – під час виконання працівниками ОВС своїх службових обов'язків або ч. 2 – під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку. При чому слід звернути увагу, що працівники ОВС можуть визнаватись потерпілими не тільки тоді, коли вони виконували свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, та коли застосовували заходи по охороні правопорядку відповідно до своїх службових обов'язків, за наказом чи розпорядженням, а й тоді, коли вони вжили зазначених заходів в межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, припиняли правопорушення у неробочий час)¹. Тому поняття «час виконання обов'язку» означає не стільки певний проміжок часу, а наявність подій, які мають суттєве значення, зокрема – виконання потерпілим його службового обов'язку або обов'язку щодо охорони громадського порядку. Водночас некоректним є твердження на кшталт «працівник міліції в

¹ Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / Кол. авторів А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житний, та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук ред. серії О.М. Бандурка. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. – С. 439.

будь-який час знаходиться при виконанні обов'язків» – особа є «при виконанні» не «завжди», а тоді, коли вона здійснює відповідний обов'язок. Оскільки формулювання «під час виконання обов'язку» характеризує обстановку вчинення злочину, передбаченого ст. 342 КК, під час кваліфікації цього злочину слід встановити не факт перебування потерпілого, відносно якого здійснюється протидія, на службі або у період виконання завдання по охороні громадського порядку, а факт реального виконання потерпілим відповідного обов'язку¹.

Злочини, передбачені ст.ст. 345, 348 та 349 КК можуть бути вчинені як під час безпосереднього виконання працівниками ОВС своїх службових обов'язків, так і в інший час (наприклад, як помста за службову діяльність потерпілого в минулому)². Втручання в діяльність працівника ОВС, який здійснюється з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень, передбачене ст. 343 КК України, може вчинятися в будь-який час незалежно від факту безпосереднього виконання працівником своїх службових обов'язків. Головне під час кваліфікації вказаних злочинів доводити, що злочинне діяння було вчинене у зв'язку з виконанням працівником ОВС свого службового обов'язку, тобто має бути доведений безпосередній зв'язок між фактом вчинення злочину щодо потерпілого та здійсненням ним службової діяльності.

¹ Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Давидович Ірина Ігорівна. – Київ, 2007. – 253 с. – С. 99.

² Постанова Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» від 26 червня 1992 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

Слід зазначити, що звичайно ж, існує масив злочинів, жертвами яких працівники ОВС стають у побутових та інших не пов'язаних зі службою умовах, ситуаціях. Тому, для збереження наукової коректності аналіз злочинів проти працівників ОВС необхідно здійснювати на підставі родового поняття й відповідних ознак, однак з акцентуванням уваги саме на тих злочинах, які безпосередньо пов'язані зі спеціальним правовим статусом потерпілого.

З іншого боку слід зазначити, що злочини передбачені ст.ст. 342, 345, 348 та 349 КК відносять до насильницьких злочинів, тобто вказані діяння вчиняються із застосуванням насильства, погрози його застосування або інших активних дій, які перешкоджають виконання працівниками ОВС своїх службових обов'язків. Наприклад, опір працівнику ОВС під час виконання ним службових обов'язків охорони громадського порядку може виражатися в активній протидії виконанню його службових обов'язків, які можуть бути спрямовані безпосередньо проти особи представника влади (наприклад, винний перешкоджає слідчому пройти до однієї з кімнат квартири для проведення огляду місця події або обшуку) або проти предметів, необхідних для виконання цими особами своїх обов'язків (наприклад, винний знищує документ, який прокурор намагався вилучити). Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, передбачене ст. 343 КК, навпаки, вчиняється без застосування насильства. Якщо вплив на працівника ОВС здійснюється шляхом погрози вбивством, насильством, погрози знищенням чи пошкодженням майна щодо самого працівника ОВС або його близьких родичів, або шляхом застосування насильства, то вчинене підлягає додатковій кримінально-правовій оцінці за відповідними статтями Особливої частини КК (зокрема, за ст. 345 КК)¹.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – С. 801.

Таким чином на основі аналізу норм чинного КК слід зробити висновок, що злочини проти працівників ОВС під час несення служби мають переважно насильницький характер, пов'язані з конфліктними ситуаціями під час несення служби та ставлять під загрозу їх життя та здоров'я. Саме тому своєчасна профілактика цих злочинів сприяє зниженню потенційного ризику в професійній діяльності працівників міліції та інших органів ОВС. Надалі в цих рекомендаціях акцент буде робитися на аналізі саме насильницьких злочинів проти працівників ОВС.

Слід зауважити, що проблема захисту особи охоронців громадського порядку має глобальне значення. Зокрема, можна говорити про те, що рівень злочинності проти них зростає в усьому світі. Важливість рішення цієї проблеми визнається й на міжнародного рівні. Зокрема в ухваленому 17 грудня 1979 року Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 Кодексі поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку вказується, що загроза життю і безпеці посадових осіб по підтриманню правопорядку повинна розглядатися як загроза стабільності в цілому¹. Тобто передбачення в кримінальних кодексах держав відповідальності за посягання на діяльність працівників правоохоронних органів взагалі та у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків є необхідним і таким, що відповідає нормам міжнародного права.

Вивчення норм законодавств про кримінальну відповідальність іноземних держав засвідчує, що фактично у всіх з них передбачається відповідальність за насильство, погрозу чи опір щодо працівників правоохоронних органів. Наприклад, у Модельному кримінальному кодексі США, прийнятому в 1962 р., який є правовим орієнтиром для за-

¹ Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка : принят 17 декабря 1979 года резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 34/169 // Социалистическая законность. – 1990. – № 1. – С. 71–74.

конодавства про кримінальну відповідальність окремих штатів, передбачені наступні злочини проти працівників правоохоронних органів: перешкоджання правозастосуванню або здійсненню іншої державної функції (§ 242.1), опір арешту або іншому виду правого примусу (§ 242.2), перешкоджання затриманню або судовому переслідуванню (§ 242.3)¹. У штаті Техас до злочинів проти поліції відносять: відмова від ідентифікації; опір арешту, обшуку або транспортуванню; ухилення від арешту або затримання; перешкоджання затриманню або судовому переслідуванню; втеча з-під варти; втручання в службові обов'язки; образа державного службовця². У штаті Нью Йорк у 2005 р. навіть був прийнятий окремий Статут про злочини проти поліції³. Країни романо-германської системи права також містять відповідні норми в своєму законодавстві про кримінальну відповідальність. Наприклад, секція 113 КК Німеччини передбачає кримінальну відповідальність за опір працівникам правоохоронних органів, а секція 114 КК Німеччини за опір особам прирівняним до працівників правоохоронних органів⁴.

З іншого боку аналіз правових норм іноземних країн щодо закріплення кримінальної відповідальності за посягання на життя працівника правоохоронного органу засвідчує, що не всі держави передбачають відповідальність за вказаний злочин. Так дослідження, проведене

¹ Model Penal Code // Copyright 1962, American Law Institute.

² John L. Venza Jr. Crimes against police [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.venzalaw.com/Criminal-Defense/Crimes-Against-Police.aspx>

³ Crimes against police act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.criminaljustice.ny.gov/legalservices/ch765_crimes_against_police_act.htm.

⁴ German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB). As promulgated on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 945, p. 3322). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm>

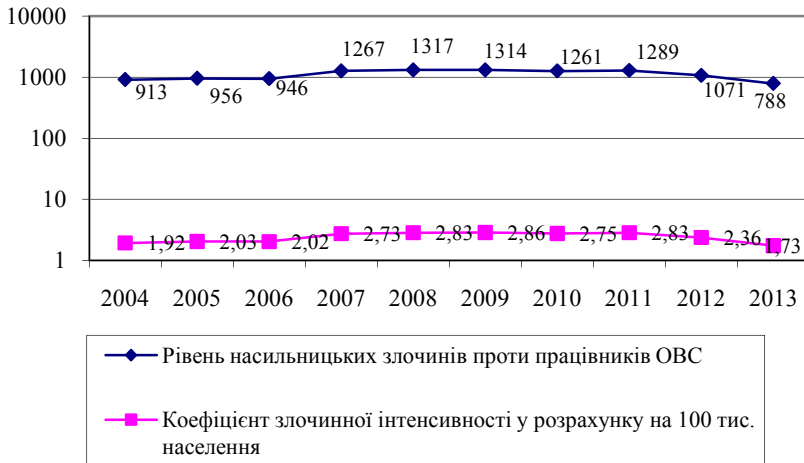
Д.Ю. Гуренком, щодо цього питання засвідчує, що окрему норму щодо посягання на життя працівника правоохоронного органу містять кримінальні кодекси Російської Федерації, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Казахстан, КК Азербайджанської Республіки і КК Республіки Болгарія. Кримінальні кодекси Республіки Вірменія, Грузії, Латвійської Республіки, Туркменістану, Республіки Узбекистан, Естонської Республіки, Литовської Республіки та Республіки Молдова серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства містять таку кваліфікуючу ознаку, як вбивство особи у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Інші проаналізовані науковцем кримінальні кодекси іноземних країн не містять окремої норми щодо посягання на життя працівника правоохоронного органу¹.

Ведучи мову про стан злочинності проти працівників ОВС під час несення служби, слід проаналізувати її рівень та динаміку. При цьому слід зазначити, що не існує опрацьованих статистичних даних щодо злочинів, вчинених проти працівників ОВС саме під час безпосереднього виконання ними своїх службових обов'язків. Статистика МВС оперує даними щодо злочинів, потерпілими від яких є працівники ОВС, тобто використані в офіційній статистиці дані стосуються злочинів, вчинених проти працівників ОВС у зв'язку з їх службовою діяльністю. Так лише у 2013 рік таких злочинів було зареєстровано 788. З них злочинів, передбачених ст. 342 КК України – 326 злочинів, ст. 345 КК України – 453, ст. 348 КК України – 8, ст. 349 КК України – 1. В той же час, варто відмітити, що динаміка злочинів аналізованої категорії не виявляє усталеної тенденції (див. діаграму 1).

¹ Гуренко Д.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гуренко Дмитро Юрійович. – Х., 2011. – С. 58-63.

Діаграма 1

**Графічне зображення рівня злочинів
проти працівників ОВС та коефіцієнту злочинної
інтенсивності у розрахунку на 100 тис. постійного
населення України¹ (2004–2013 рр.)**

Згідно з даними діаграми пік інтенсивності злочинності проти працівників ОВС припадає на період з 2007 року по 2009 рік включно, коли спостерігалось неухильне зростання і абсолютних, і відносних показників. У 2010 році відбулося незначне зниження – приблизно до рівня 2007 року, після чого у 2011 році знову відбулося зростання. Натомість у 2012 та 2013 році фіксується суттєве зниження як рівня аналізованої злочинності, так і коефіцієнту злочинної інтенсивності. При цьому середній абсолютний приріст

¹ Розрахунок злочинної інтенсивності здійснювався на підставі статистичних даних щодо кількості населення України сформованих Державною службою статистики України (див. : Динаміка чисельності населення України (1990-2014 р.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.com.ua/guest_article/2145.htm)

за період 2004–2013 років склав – -14. Середній темп зростання – 99,5 %, середній темп приросту – -0,5 %.

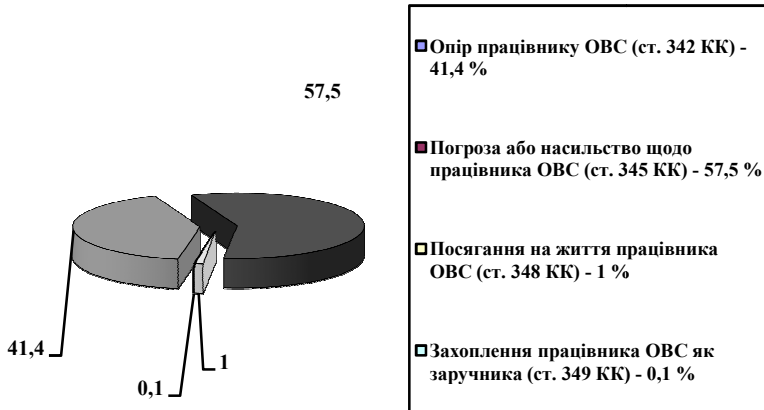
Однак, попри достатню репрезентативність існуючих статистичних відомостей слід звернути увагу й на високий рівень латентності цих злочинів. Проведене опитування 120 працівників підрозділів Державної автомобільної інспекції та патрульно-постової служби МВС, а також 115 дільничних інспекторів міліції, 60 слідчих ОВС, виявило, що приблизно в одному з десяти випадків висловлення погроз працівникові правоохоронних органів відбувалося порушення кримінальної справи. У решті випадків респонденти не надавали цим погрозам серйозного значення, або ж сподівалися на уникнення їх реалізації. Крім того, далеко не всі випадки вчинення протиправних дій щодо працівника правоохоронного органу знаходили свою вірну кваліфікацію через особливості складу злочину, в якому обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони виступає мотив, який можливо встановити, лише коли у справі з'являється підозрюваний (обвинувачений). Відповідно у випадку залишення злочину нерозкритим, кваліфікація за ст. 345 КК України органами досудового слідства в більшості випадків не надається. Це доводить, що зафіксовані у державній статистичній звітності дані не в повній мірі відображають реальний стан досліджуваного виду злочинності, що зумовлено низкою організаційно-управлінських факторів¹. Відтак, є підстави вести мову про досить високу латентність досліджуваних злочинів.

У структурі злочинів проти працівників ОВС переважають злочини, передбачені ст.ст. 342 та 345 КК України (див. діаграму 2).

¹ Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.М. Удод. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 38.

Діаграма 2

Графічне зображення кримінально-правової структури злочинів проти працівників ОВС¹ (усереднене співвідношення показників 2004–2013 рр.)

У своїй сукупності опір працівникові ОВС та факти погроз або насильства щодо нього складають 98,9 % усіх розглядуваних злочинів. Конструктивні особливості скла-

¹ Наводяться узагальнені статистичні дані про всю сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 342, 345, 348 та 349 КК України, в яких потерпілими, згідно з особливостями юридичних складів є, як відомо, не лише працівники ОВС, а й працівники інших правоохоронних органів, а у злочинах, передбачених ст.ст. 342, 348 та 349 КК України – ще й представники влади, державні виконавці, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовці, уповноважені особи фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Втім, як засвідчили результати здійсненого нами аналізу та узагальнення матеріалів 750 кримінальних проваджень (кримінальних справ), у більш ніж 97 % випадків потерпілими від вказаних злочинів є саме працівники ОВС. Тому, усвідомлюючи певну похибку у викладених даних, вважаємо за можливо використати їх для формування висновків щодо стану злочинів проти працівників ОВС.

дів злочинів, а також санкцій передбачених ст.ст. 342 та 345 КК України дають підстави стверджувати про те, що більшість з цих злочинів відносяться до злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Злочини, передбачені ст.ст. 348 та 349 КК України становлять порівняно незначну кількість та у своїй сукупності у загальній структурі насильницької злочинності проти працівників ОВС займають близько 1,1 %. При чому якщо посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України) демонструє відносно стабільні показники з року в рік на рівні 10-12 злочинів щороку, то захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК) за аналізовану десятирічну ретроспективу реєструвалося всього чотири рази – у 2004 (1 випадок), 2009 (2 випадки) та у 2013 (1 випадок) роках. У зв'язку з цим можна зробити висновок про відсутність залежності між даною категорією злочинів на неправомірною поведінкою працівників ОВС, пікові значення якої припадали на 2007–2009 роки.

2. Детермінація злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби

Соціально-політична ситуація в Україні характеризується постійним зростанням рівня криміналізації суспільства. Працівники ОВС виконанням своїх службових обов'язків забезпечують ефективне функціонування механізму захисту особи, її життя, честі, гідності, законних прав та інтересів усіх суб'єктів правовідносин незалежно від їхнього статусу. Зростання злочинності в країні активно впливає на небезпеку для життя та здоров'я працівників ОВС, постає питання про забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, наділення їх правовим та суспільно-соціальним захистом. Саме тому сьогодні актуальним та практично значимим стає з'ясування детермінант та факторів злочинів проти працівників ОВС під час несення служби як необхідного етапу організації ефективної системи протидії цим злочинам.

Детермінація – найбільш загальна категорія, яка характеризує походження досліджуваних явищ в природі та суспільстві. Злочинність, як система антисуспільних людських вчинків детермінуються багатьма факторами – **детермінантами злочинності**. Традиційно в рамках філософського причинно-наслідкового підходу вчені поділяли усю сукупність детермінант на причини та умови. Під **причинами** розумілися ті детермінанти (явища, події, процеси в природі, суспільстві), які породжують певний результат (наслідок). На відміну від причин, **умовам** відводилася другорядна, допоміжна функція, оскільки вважалося, що причина лише формує то середовище, в якому цей наслідок виникає, існує і розвивається. Причини та умови злочинності діють спільно: причина породжує наслідок при наявності певних умов. Причина у кримінологічній детермінації проявляється, як активне явище, процес. Умова в свою чергу, навпаки, як більш пасивний фактор сприяю-

чий скоєнню того чи іншого злочину і тільки сукупність причин та умов призводить до наслідку. Причини та умови злочинності, негативні явища та процеси, які завжди суперечать властивим у суспільстві соціально-економічним, ідеологічним та правовим відносинам¹.

Розглядаючи умови та причини, які сприяють скоєнню злочинів, а саме злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби необхідно розглянути їх об'єктивні та суб'єктивні криміногенні детермінанти.

Об'єктивними детермінантами є ті умови, які не залежать від особи та її поведінки, ними можна вважати економічні, політичні, соціальні проблеми у країні, урбанізація, безробіття, культурна відсталість.

До **суб'єктивних факторів** криміногенної детермінації відносяться суспільні явища, які створюють та можуть подолати люди, тобто, це і корупція, алкоголізм, наркоманія, насильство та його пропаганда, бездуховність та аморальність поведінки всіх верст населення, їх байдужість, всюдозволеність та безкарність.

Розглянемо основні криміногенні детермінанти, що впливають на вчинення злочинів проти працівників ОВС під час несення служби.

Економічні. Міністерство внутрішніх справ є бюджетною установою, яка повинна опікуватись своїми кадрами, захистити працівників системи як матеріально так й стимулювати до якісного виконання своїх службових обов'язків. Недостатність грошового забезпечення, ненадійне технічне обладнання на робочому місці, тяжкі умови праці, незахищеність своєї особи та членів сім'ї з боку держави призводять до неналежного виконання працівниками ОВС своїх службових обов'язків, чим підривають авторитет правоохоронних органів та кожного окремого пра-

¹ Пивоваров В. В. Питання детермінації та відтворення злочинності / В. В. Пивоваров // Проблеми злочинності : республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Х., 2000. – Вип. 43. – С. 151–152.

цівника ОВС, знижується рівень ефективності несення служби, що внаслідок може призвести до злочинів даної категорії.

З іншого боку низький економічний рівень країни пригнічує населення та спонукає на скоєння ризикованих вчинків, правопорушень, злочинів. Економічна нестабільність країни, а значить й кожного окремого громадянина є причиною для постійних міркувань щодо повсякденного стабільного життя, можливості прогнати себе та членів сім'ї, як оплатити рахунки й таке інше.

Політичні. В умовах боротьби між політичними партіями та рухами за контролем розвитку демократичної держави, усі системи, органи та громадяни держави стають її заручниками, що призводить до дезорганізації та дезорієнтації правоохоронних органів, негативного клімату як в середині системи правоохоронних органів так й серед населення, зростає кількість конфліктів.

Ідеологічні. Економічна та політична нестабільність, відсутність ідеологічних орієнтирів, низький культурний рівень сучасного українського суспільства, привело до деідеологізації системи внутрішніх справ та до її працівників. Засоби масової інформації також підривають авторитет працівників ОВС, які постійно транслюють насильство, а найголовніше акцентують увагу над випадками скоєння злочинів самими працівниками ОВС, що все ж таки є виключенням ніж правилом. Низький рівень авторитету та довіри до державних служб у населення призводить до скоєння насильства над людьми в формі, саме цьому міліція та система ОВС в цілому, потребує заходів побудови позитивного іміджу, довіри та ідеологізації з боку населення.

Культурні. Культурна та духовна порожнеча молоді та зрілого покоління населення України, жорстокість, насилля, агресивність, низький рівень освіти, відсутність можливості та прагнення до культурного збагачення, на жаль, можуть спровокувати особу до скоєння правопорушень та злочинів, в тому числі проти працівників ОВС під час несення служби.

Правові. Працівники ОВС є представниками влади, виконання ними своїх службових обов'язків має чітко відповідати законам та нормативним актам держави. Законні дії представників влади, зростання правової свідомості населення є запорукою успішного розвитку держави та зменшення рівня злочинності. На теперішній час правова свідомість громадян України залишається ще досить низькою.

У зв'язку з особливостями правового статусу працівників ОВС та специфікою виконуваних ними завдань важливою умовою вчинення злочинів проти цієї категорії осіб під час несення служби є **конфліктні ситуації**, які складаються на основі виконання ними службових обов'язків, які мають законний характер, та криміногенної поведінки особи, яка скоює злочинне діяння. Конфліктні ситуації можна поділити на наступні види:

- *природні*, коли йде пошук шляхів удосконалення професійної діяльності;
- *штучні*, коли конфліктні ситуації провокують злочинці;
- *змішані*, коли певна вина за конфлікт належить обом протилежним сторонам конфлікту.

Соціально-економічна, політична та криміногенна ситуація, що склалася у суспільстві, значно ускладнила умови професійної діяльності працівників ОВС, підвищила ступінь професійного ризику. Це ще більше загострило проблему життєдіяльності працівників ОВС. Враховуючи важливість цієї проблеми, у директивних вказівках та вимогах колегії МВС України, керівництва міністерства неодноразово підкреслювалось безумовність пріоритету життя та здоров'я особового складу над будь-якими інтересами чи завданнями оперативно-службової діяльності.

Підвищені ризик та небезпека – невід'ємні складові професійної діяльності працівників ОВС. Це знайшло підтвердження і в Концепції національної безпеки України, де вказується, що органи МВС протидіють внутрішнім загрозам воєнного характеру, борються зі злочинністю та забез-

печують захист населення у разі катастроф та інших надзвичайних подій. Особливістю діяльності працівників ОВС є те, що вони, виконуючи свої професійні обов'язки, самі можуть бути об'єктом посягання і водночас зобов'язані припинити всяке посягання на інші об'єкти, що охороняються, тобто свідомо ризикувати своїм здоров'ям або навіть життям. Жодна з інших посад чи професій не вимагає цього від своїх працівників¹.

Кожний день працівників ОВС спіткають екстремальні ситуації, які, так би мовити, екзамнують їх, а також інших учасників подій. Працівники ОВС повинні бути орієнтовані на поєднання рішуче виконаних службових обов'язків щодо припинення правопорушень та надання допомоги населенню. Працівники ОВС завжди повинні виявляти правдивість і принциповість, уникати знервованості, зайвих силових дій, зберігаючи готовність залагоджувати самостійно конфліктні ситуації, зобов'язані застосовувати як правові, так і моральні сторони реагування при виконанні своїх службових обов'язків.

Конфліктні ситуації, які провокують злочинці, характеризуються різноманітними криміногенними факторами, особливістю, яких є ситуативність вчинення злочину, а також психологічний стан особи, яка скоює злочин. До ситуативних причин можна віднести: намагання довести до кінця злочин; прагнення втекти з місця вчинення злочину; бажання уникнути покарання; хулігансько-нігілістичне небажання виконувати вимоги працівників міліції; різко негативне ставлення саме до працівників міліції; бажання заволодіти спеціальними засобами чи зброєю; помста конкретним працівникам міліції.

Сутички між обома сторонами конфліктів, також можуть бути спровоковані неналежним виконанням службових обов'язків зі сторони працівника ОВС та аморальною

¹ Кисіль З. Р. Професійний ризик у діяльності працівників ОВС України / З. Р. Кисіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 1. – С. 195 – 196.

поведінкою з іншого боку. Сторонами конфлікту виступають з одного боку працівник ОВС та виконання ним своїх службових обов'язків, з іншого особа, яка своїми антигромадськими, протизаконними діями намагається задовольнити свої потреби. Задоволення власних потреб є умовою, а незаконні дії є причиною застосування передбачених в законному порядку службових обов'язків, відносно певної особи працівником ОВС, де виникає конфлікт.

До умов, які сприяють вчиненню посягань на безпеку працівників ОВС під час несення служби, також слід віднести:

- 1) малоефективний правовий захист працівників міліції;
- 2) відсутність у працівників міліції достатніх професійних знань та навичок (недостатній рівень знання працівниками міліції законодавства стосовно їх діяльності, слабка фізична підготовка, відсутня достатня психологічна підготовка);
- 3) недостатнє забезпечення особового складу спеціальними засобами захисту;
- 4) незадовільна організація професійної діяльності з боку галузевих служб ОВС, зокрема під час проведення тих чи інших спеціальних операцій;
- 5) слабкий взаємозв'язок працівників міліції з населенням;
- 6) стан віктимності працівників міліції;
- 7) недостатня профілактична робота з особами, звільненими з місць позбавлення волі;
- 8) наявність серйозних недоліків у виховній роботі, зокрема серед молоді;
- 9) недооцінка значення правового виховання населення;
- 10) малоефективна робота дільничних інспекторів міліції;

11) неналежна взаємодія між працівниками ОВС під час виконання службових обов'язків¹.

Визначення причин і умов вчинення злочинів проти працівників ОВС є необхідною умовою розробки заходів щодо їх усунення та вдосконалення системи запобігання злочинам проти працівників ОВС України під час несення служби.

¹ Терещенко Л. В. Попередження органами внутрішніх справ посягань на життя та здоров'я працівників міліції у зв'язку з їх службовою діяльністю: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Терещенко Людмила Володимирівна. – К., 2002. – С. 115; Гладкова Є. О. запобігання насильницьким злочинам проти працівників органів внутрішніх справ України: монографія / Є. О. Гладкова / [За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Литвинова]. – Харків: Ніка-Нова, 2014. – С. 125-144.

3. Запобігання злочинам проти працівників ОВС України під час несення служби

Підхід до злочинності проти працівників ОВС під час несення служби як до соціально-негативного явища передбачає відповідну стратегію дій щодо запобігання злочинної поведінки і вдосконалення системи покарання за протиправну поведінку осіб. Система запобігання включає в себе діяльність спеціалістів з різних галузей знань: психології, педагогіки, правознавство, спрямованих на запобігання можливих психологічних, соціокультурних та поведінкових відхилень осіб, які належать до «груп ризику», збереження, підтримку і захист, нормального рівня життя та сприяння їм у досягненні поставлених цілей.

Отже, запобігання злочинам – це комплексна діяльність, яка має на меті усунення ймовірності вчинення злочину і виступає в декількох взаємозалежних аспектах:

- як засіб соціального регулювання найбільш значимих суспільних відносин;
- як комплекс заходів правового, виховного, спеціально-кримінологічного характеру;
- як система різних рівнів запобігання і превенції злочинності, що лежить в основі діяльності різних суб'єктів.

До системи заходів і засобів запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби можна віднести:

- інформування населення через засоби масової інформації про юридичну відповідальність за здійснення злочинних дій проти працівників ОВС;
- здійснення правового виховання населення;
- проведення віктимологічної профілактики серед працівників ОВС;

- надання консультативної допомоги працівникам ОВС відносно їхніх дій під час нападу та після нього.

Залежно від ієрархії причин і умов злочинності розрізняють **три основних рівні запобігання** їй:

- 1) загальносоціальний (загальна профілактика);
- 2) спеціально-кримінологічний (кримінологічна профілактика);
- 3) індивідуальний (індивідуальна профілактика злочинів)¹.

Загальносоціальне запобігання пов'язане з найбільш значущими видами соціальної діяльності, масштабними заходами щодо розвитку економіки, соціальної інфраструктури, управлінської сфери, підтримання культури й моральності, зміцнення конституційних засад законності стосовно забезпечення прав, свобод, законних інтересів громадян та їх соціального захисту. Такі заходи, як правило, розглядають як основу спеціальної профілактики, оскільки вони спрямовані на обмеження підґрунтя злочинності та протидію криміногенним факторам в суспільстві².

Основними напрямками загальносоціального запобігання є три сфери: соціально-економічна, політико-правова і духовно-моральна³. Запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або збільшенню рівня злочинів, стимулює законослухняну поведінку людини. Вони не мають спеціальної мети боротьби зі злочинними проявами, але проведення їх у життя створює

¹ Криминология / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. – СПб. : Питер, 2002. – С. 179.

² Загальносоціальне і спеціальне попередження злочинів. Напрямки, рівні, програми. Метод моделювання злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-diplom.com/60/16162-zagalno-socialne-i-specialne-poperedzhennya-zlochiniv-napryamki-rivni-programi-metod-modelyuvannya-zlochinnosti.html>.

³ Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью / В. Н. Кудрявцев. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : Наука, 2005. – С. 294.

необхідні умови для попередження кримінально караних діянь¹.

Комплекс заходів із запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби повинен бути спрямований на вирішення наступних завдань:

- визначення індивідуальних факторів ризику і вжиття заходів, що змінюють злочинну поведінку особи під час виконання працівником ОВС своїх службових обов'язків;

- налагодження відносин працівників ОВС з громадськістю та проведення профілактичних бесід серед осіб з девіантною поведінкою;

- систематичний аналіз оперативної обстановки в межах певних адміністративно-територіальних одиниць, проведення систематичних комплексних відпрацювань найбільш криміногенних ділянок місцевості, районів тощо із залученням різних сил та засобів правоохоронної діяльності;

- спостереження за особами схильними до злочинної поведінки з метою вчасного втручання та формування моральних стандартів поведінки, пропаганда здорового способу життя, розвиток системи цінностей, спрямованих на нейтралізацію різних девіантних форм поведінки особи;

- створення цивілізованої, соціально орієнтованої моделі контролю над супутніми (фоновими) явищами, що супроводжують насильницьку злочинність проти працівників ОВС;

- розробка міжвідомчих програм або скоординованих планів погоджених дій різних суб'єктів щодо усунення причин на умов вчинення злочинів цієї категорії.

¹ Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. Антонян Ю. М., Жалинский А. Э., Звирбуль В. К. и др. – М. : Юрид. лит., 1977. – С. 31-32.

З метою запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби можуть здійснюватись **заходи по створенню обстановки, яка виключала б можливість вчинення таких злочинів**. До таких заходів належать:

- посилення охорони громадського порядку в межах певних адміністративно-територіальних одиниць або на певних об'єктах;
- виставлення додаткових (спеціальних) постів міліції або представників громадських формувань в місцях ймовірного вчинення злочинів;
- обладнання об'єктів засобами технічного контролю та спостереження, сигналізації тощо.

Загальносоціальне запобігання покликане забезпечити нормальну, тобто правомірну поведінку всіх членів суспільства, інакше кажучи це стримувальний від правопорушень вплив на всіх осіб, який має своїм джерелом соціальні, в тому числі правові норми, відповідну поведінку державних органів, громадських організацій та окремих осіб. **Метою загальносоціального запобігання** злочинам проти працівників ОВС під час несення служби є доведення до всіх членів суспільства правил та норм поведінки, роз'яснення, тлумачення наслідків вчинених правопорушень.

Із загальносоціальним запобіганням злочинам проти працівників ОВС під час несення служби тісно взаємопов'язана **спеціальне запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби**, під яким слід розуміти соціальний процес, основою якого є використання спеціальних методів і прийомів, знань та навичок регулювання соціальних відносин винятково з метою ліквідації тих їх негативних моментів, які можуть провокувати вчинення злочинів, тобто з метою забезпечення кримінально-правових вимог¹.

¹ Жалинский А. Э. Условия профилактики преступлений / А. Э. Жалинский. – М., 1978. – С. 10.

Враховуючи стресові ситуації, з якими кожний день стикається кожна людина, збільшення психічних відхилень, загальної девальвації моральних цінностей, наркотична та алкогольна епідемія, яка захопила населення, працівники ОВС зобов'язані бути максимально витриманими, рішучими, їх діяльність повинна бути гуманною як за формою, так і за суттю. Працівники ОВС повинні поєднувати професійні знання, навички та загальнокультурний потенціал.

Найважливішими **заходами спеціально-кримінологічного запобігання** є: втручання у кризові ситуації; зменшення практичних можливостей вчинення насильницьких злочинів; виховна та інформаційна робота серед населення; залучення громадськості до запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби; надання допомоги жертвам цих злочинів.

Слід зазначити, що переважна більшість працівників ОВС, безпосередньо виконуючи свої службові обов'язки, недостатньо уваги приділяють забезпеченню власної безпеки. Особи ж, які вчинюють злочини проти працівників ОВС не лише агресивні у зв'язку із застосуванням силових засобів припинення їхньої суспільно небезпечної поведінки, але часто розраховують надалі і на помсту, також планують можливі форми опору при ситуативних спробах їх затримання.

Забезпечення безпеки життя та здоров'я працівників ОВС – багатоаспектна проблема, яка розпочинається з самозахисту та державного захисту, тобто професійно-фізичної підготовки. **Для надійного захисту життя і здоров'я працівників ОВС** недостатньо підключена громадськість, а це не дає можливості на достатньому рівні вирішувати численні проблемні питання соціального захисту працівників ОВС, в тому числі й з питань безпечних умов їх праці. У цьому зв'язку **необхідним є**:

- оновлення методичних рекомендацій щодо навичок працівників ОВС України до самооборони в екстремальних умовах виконання службових обов'язків;

- узагальнення теоретичних ідей щодо підвищення кримінально правових гарантій охорони життя, здоров'я і гідності працівників ОВС України;

- визнання базисною умовою захисту основних прав працівників ОВС України при виконанні службових обов'язків – всіляке підвищення авторитету серед населення.

Для забезпечення безпеки ОВС необхідно вирішити наступні завдання:

- виявлення намірів криміналітету протидіяти оперативно-службовим та службово-бойовим заходам ОВС, здійснювати посягання на співробітників, їх близьких та інших осіб, які сприяють цим заходам;

- реалізація заходів з діючого фізичного та правового захисту працівників, спецaparату, учасників кримінального судочинства, інших осіб, що сприяють здійсненню правоохоронної діяльності, та їх близьких від злочинних посягань;

- розкриття, розслідування злочинів, вчинених проти працівників ОВС, та осіб, що сприяють їм у виконанні оперативно-службових і службово-бойових завдань, їх близьких, справедливе покарання винних;

- попередження і припинення проникнення представників організованих злочинних груп, інших правопорушників та осіб, які мають орієнтації, що суперечать інтересам правоохоронної державної служби, в кадри, спецaparат ОВС та громадські помічники;

- недопущення прийому на службу осіб, які за своїми діловими морально-вольовими характеристиками не відповідають вимогам здійснення правоохоронної діяльності;

- функціонування системи безперервної якісної професійної підготовки;

- виявлення, попередження, припинення і покарання протиправної діяльності окремих що займають штатні посади, позаштатних і негласних співробітників, а також громадських помічників, ангажованих криміналітетом

або ініціативно здійснюючих службову та цивільну зраду, які отримують хабарі і іншим чином зловживають посадовим положенням;

- забезпечення збереження, припинення несанкціонованого доступу до секретної та іншої службової інформації, що характеризує діяльність ОВС;

- забезпечення конспірації в оперативно-розшуковій діяльності, службової таємниці в адміністративно-юрисдикційній та профілактичній, таємниці слідства та дізнання – в процесуальній діяльності;

- забезпечення фізичної та технічної охорони приміщень, будівель, зброї, бойової, спеціальної та організаційної техніки, транспортних засобів, територій, що використовуються ОВС.

Загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби взаємопов'язані і взаємодоповнюють одне одного. Спеціально-кримінологічна профілактика органічно доповнює та конкретизує загальносоціальну, але заходи останньої ухвалюються у розрізі окремих його складових і мають тимчасові рубежі. Вони цілеспрямовані, спеціалізовані і так чи інакше локалізовані у часі та просторі щодо певних строків проведення, що слід мати на увазі під час їх розробки для запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби.

Особливу увагу практичним підрозділам на місцях слід приділити індивідуальній профілактиці злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби. Необхідність індивідуальної профілактики злочинів виникає у тих випадках, коли соціалізація певної особи відбувалася незадовільно¹. Спрямовуючи індивідуальну профілактику на особу, необхідно враховувати умови, обставини, ситуа-

¹ Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/558-kruminolog/15105-2011-01-21-07-20-09.html>.

ції, що сприяють чи полегшують скоєння кримінально караних діянь. Індивідуальна профілактика відіграє роль соціального інструмента, метою якого є нейтралізація або усунення негативних внутрішніх рис, корегування поведінки особи злочинця.

Індивідуальна профілактика злочинів проти працівників ОВС під час несення служби – це насамперед комплекс заходів індивідуального впливу уповноважених органів та їх посадових осіб на свідомість і поведінку тих осіб, та їх соціальне оточення, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну можливість вчинення ними злочинів, з метою попередження виникнення у них злочинного умислу та його практичної реалізації.

Об'єктами такої профілактики є особи, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну можливість учинення ними злочинів проти працівників ОВС. Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації виразилися в антигромадській поведінці. Виходячи з механізму злочинної поведінки, індивідуальна профілактика повинна бути спрямованою на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують вчинення злочинів¹.

Сигналом для початку індивідуальної профілактики може бути антигромадська поведінка особи, порушення правил добросусідства та співжиття, а також негативний, антигромадський та злочинний вплив на особу з боку іншої людини чи групи осіб, найближчого її оточення, яке спотворює ціннісно-нормативну орієнтацію особи.

Метою індивідуальної профілактики злочинів проти працівників ОВС під час несення служби є виправ-

¹ Джужа О. М. Індивідуальна профілактика злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1728092449619/pravo/individualna_profilaktika_zlochiniv.

лення допущених у особистості дефектів соціалізації та виправлення її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство. Для досягнення зазначеної мети, необхідно посилити контроль за поведінкою певної особи до рівня, який забезпечуватиме дотримання вимог кримінального закону.

Досягнення цієї мети потребує вирішення конкретних завдань:

1) виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення злочинів проти працівників ОВС;

2) вивчення соціально-психологічних особливостей цих осіб, а також зовнішніх джерел негативного впливу;

3) прогнозування ймовірності скоєння особами антигромадських і протиправних дій різної ваги й актуальності;

4) планування з урахуванням суспільної небезпеки особистості заходів індивідуальної профілактики;

5) застосування позитивних заходів впливу та корекції¹.

Для вирішення перерахованих вище завдань необхідно обмежити коло осіб, яких необхідно поставити на облік, збором інформації, а головне, приймати правове рішення про застосування відносно них заходів індивідуальної профілактики.

При вивченні особи як об'єкта впливу індивідуальної профілактики злочинів проти працівників ОВС необхідно збирати наступні дані:

- про злочинну або іншу протиправну поведінку: коли, де, що скоїв, яким способом, мотивація, ціль, які використовував знаряддя, наявність співучасників, а також співучасників, що уникли відповідальності, відомості про потерпілих, які обставини полегшили вчинення злочину тощо;

¹ Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов ; МВС України, Харків. Ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2011. – С. 249-250.

- про фактори, які детермінують злочинне або інше протиправне діяння, виявлені причини кожного вчинку: чи був він пов'язаний з уживанням наркотиків, алкоголю, з конфліктами в соціально-побутовій сфері, як відноситься особа до вчиненого тощо;

- про соціально-демографічні особливості - дані про освіту, вік, сімейний стан і склад родини, рівень доходів, місце проживання, культурний рівень, соціальний стан, спеціальність, посадове положення, відношення до праці, власності, загальногромадянських обов'язків, шлюбу, дітей;

- про індивідуально-психологічні особливості, для з'ясування яких необхідне тестування: рівень інтелекту, запас знань, широта і рівень поглядів, риси характеру, психотип, вольові якості, інші інтереси тощо;

- про схильності антигромадського характеру, у тому числі: садизм, споживання наркотиків або спиртних напоїв, агресивно-конфліктну поведінку тощо;

- про ознаки злочинного досвіду – особливі навички підготовки, злочинну спеціалізацію, поінформованість про методи оперативної роботи, участь у злочинних угрупованнях, відношення до професійної злочинності;

- про фізіологічні особливості та захворювання;

- про найближче оточення, зв'язки: рід занять, характеристики членів родини, сімейно-побутові відносини, взаємини з оточуючими людьми тощо.

При зборі даної інформації необхідно уникати суб'єктивних думок, необхідно враховувати, що злочинець, як правило, намагається приховати справжні відомості про себе та про своє особисте життя. Тому одержувані дані повинні постійно оновлюватися та доповнюватися з різних джерел.

Відносно даних осіб можуть застосовуватися певні обмеження:

- знаходитись за місцем проживання у визначений час;

- періодично з'являтися для оцінки в органи внутрішніх справ,
- заборона з'являтися у певних місцях, самовільно змінювати місце проживання;
- обов'язкове лікування від алкоголізму і наркоманії, проходження лікування в психотерапевта, а також інші форми контролю за поведінкою.

Таким чином, процес взаємодії прогнозування індивідуальної злочинної поведінки та організації індивідуальної профілактики на прикладі особи злочинця, що вчинює злочини проти працівників ОВС, може бути представлено у наступному виді:

- по-перше, у виявленні під час аналізу та узагальнення особистісних властивостей, якостей, факторів, які покладаються в основу створення психограми відповідного злочинця, що вчинює злочини проти працівників ОВС - вихідної моделі набору негативних, нейтральних або соціально значимих якостей, необхідних для ймовірного вчинення певного злочину за певних умов;

- по-друге, повинні бути визначені комплексні критерії відповідності особистісних якостей конкретних осіб ознакам криміногенної ситуації певного типу.

Порівняння в ході такого дослідження індивідуальних характеристик з еталонними надасть можливість до певної міри знизити гостроту проблеми індивідуальної профілактики злочинної поведінки завдяки розробці науково-обґрунтованих комплексів рекомендацій щодо здійснення корекції або впливу, наприклад, у місцях відбуття кримінального покарання. Ці **рекомендації мають містити:**

- 1) теоретичне обґрунтування можливості корекції або усунення соціально-психологічних причин вчинення злочинів проти працівників ОВС під час несення служби та підвищення рівня оперативної надійності певної категорії осіб;

- 2) пропозиції щодо формулювання рішення про організацію такого впливу з урахуванням соціально-психологічних якостей контингенту;

3) характерні риси та особливості здійснення окремих запобіжних заходів: оптимальні умови реалізації, часові межі та прийоми корекції, заходи стимулювання самовиховання, орієнтири для контролю та оцінки змін.

Крім того індивідуальна профілактика злочинів проти працівників ОВС під час несення служби також здійснюється шляхом спонукання осіб до добровільної відмови від розпочатої ними антигромадської та протиправної діяльності або припинення цих дій.

Враховуючи викладене, можна виділити чотири форми, в яких здійснюється індивідуальна профілактика:

- *рання профілактика* стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи, метою є виявлення джерел антигромадських, кримінальних та інших впливів на особу (група осіб). У цей період особа (група осіб) вчиняють різні правопорушення незлочинного характеру, що утворюють певний вид антигромадської діяльності. Завдання ранньої профілактики є протидія джерелам негативного впливу і роз'ясненні особі (групі осіб), щодо якої здійснюється профілактика, небезпечності таких контактів;

- *безпосередня профілактика* стосується осіб, поведінка яких свідчить про розвиток у них антигромадських, кримінальних інтересів, звичок, стереотипів (сумнівні знайомства, контакти з кримінальним середовищем і особами, що надмірно вживають алкоголь, наркотичні засоби тощо). Завданням безпосередньої профілактики є схилити особу до відмови від вчинення злочину, припинити його на стадії підготовки, а в разі вчинення злочину – сприяти формуванню в особі почуття каяття, бажання сприяти розкриттю злочину, а також сприяти оновленню її мікросередовища, в якому вона спілкується, з негативного на позитивне;

- *профілактика на етапі злочинної поведінки* (пенітенціарний вид) охоплює осіб, що вчинили злочини і стосовно них суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу. Цей вид про-

філактики, по-перше, реалізується в діяльності установ виконання покарань, завдання яких полягає у виправленні та ресоціалізації засудженого; по-друге, здійснюється відповідними державними та громадськими організаціями при звільненні особи від реального виконання кримінального покарання (умовне засудження, відстрочка виконання вироку, примусові заходи виховного характеру). Завдання цього виду профілактики – стримування від повторного вчинення злочинів, вжиття заходів контролю і жорстке роз'яснення правових наслідків злочинів;

- *профілактика рецидиву* (постпенітенціарний вид) стосується осіб, які відбули кримінальне покарання у виді позбавлення волі та підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву. Завданням цього виду профілактики є повернення особи, яка відбула покарання у виді позбавлення волі до загальноприйнятого суспільного життя, (надання допомоги у працевлаштуванні, проживанні тощо).

Визначені форми профілактичної діяльності взаємозв'язані та доповнюють одна одну на практиці. Безумовно, що для кожної форми профілактики характерні свої власні, притаманні лише їй об'єкти. Необхідно розрізняти об'єкти вказаних напрямів з метою повного та законного застосування щодо них відповідного профілактично-виховного впливу.

Заходами індивідуальної профілактики злочинів проти працівників ОВС під час несення служби є:

- *профілактична бесіда* – застосовується за наявності інформації про те, що особа вчинила протиправні дії, у тому числі відносно працівників ОВС, які можуть призвести у подальшому до вчинення злочину, з метою роз'яснення суспільної небезпечності та усного попередження про неприпустимість протиправних і антигромадських дій, що посягають на життя та здоров'я працівників ОВС. Така особа викликається за місцем проживання або роботи (служби) до відповідного ОВС або служби безпеки;

- *офіційне застереження* – застосовується до особи, яка двічі протягом року притягувалась до адмініст-

ративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень. Відповідною посадовою особою (наприклад, дільничним інспектором міліції) оголошується офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, заходи профілактичного впливу та оформлюється відповідний документ згідно з формою Додатку 2 до Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, яке підписують правопорушник і службова особа;

- *профілактичний облік* – застосовується для систематичного і цілеспрямованого здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо особи, поведінка якої свідчить про реальну можливість вчинення нею злочину проти працівників ОВС, тому така особа підлягає взяттю на профілактичний облік в ОВС;

- *адміністративний нагляд ОВС* – застосовується до особи, щодо якої встановлюється, здійснюється та припиняється адміністративний нагляд згідно із Законом України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»;

- *соціальний патронаж* – це комплекс заходів державної підтримки та допомоги щодо особи, яка потребує їх.

Варто зазначити, що забезпечення ефективності індивідуальної профілактики злочинів проти працівників ОВС під час несення служби неможливо без дотримання основних вимог:

- *своєчасність* (несвоєчасне виявлення та вжиття заходів впливу індивідуальної профілактики до особи та їх оточення призводить до формування антигромадської поведінки, а також значно підвищує ймовірність вчинення особою злочину);

- *послідовність* (план індивідуальної профілактики має бути спланований таким чином, щоб його інтенсивність послідовно збільшувалась або зменшувалась залежно від результатів);

- *реальність* (заходи впливу індивідуальної профілактики повинні відповідати можливостям їх реалізації);
- *законність* (індивідуальна профілактика будується на основі чіткого дотримання законодавства, прав, свобод та законних інтересів громадян).

Отже, індивідуальна профілактика починається з виявлення осіб, поведінка яких свідчить про реальну небезпеку вчинення ними злочинів проти працівників ОВС. Повнота виявлення таких осіб можлива за допомогою систематичного і своєчасного надходження і вивчення інформації з усіх можливих джерел (оперативно-профілактичні обліки, кримінальні справи, матеріали про відмову в порушенні кримінальних справ, матеріали про адміністративні та інші правопорушення, вироки судів, матеріали виправних установ, заяви і листи громадян, повідомлення державних, недержавних органів і організацій, матеріали періодичної преси, радіо, телебачення). *Ефективність індивідуальної профілактики* злочинів проти працівників ОВС під час несення служби досягається завдяки застосуванню не одного окремо взятого заходу, а цілого їх комплексу; по-друге, *результат індивідуальної профілактичної роботи*, за тих самих форм і методів, суттєво змінюється залежно від ступеня криміногенності поведінки особи, мікросередовища та конкретної ситуації; по-третє, *інтенсивність індивідуальних профілактичних заходів* перебуває у прямій залежності від ступеня вияву названих криміногенних факторів.

Розгляд заходів запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби був би неповним без розгляду питань нейтралізації (мінімізації) віктимізації. ***Віктимність*** – це якість певної особистості, соціальної ролі або соціальної ситуації, яка провокує або полегшує злочинну поведінку. Віктимність працівників ОВС характеризується специфікою виконуваних ними функцій та умовами праці, матеріальною забезпеченістю, рівнем правової захищеності тощо.

Стан віктимізації працівників ОВС під час виконання службових обов'язків відображений у наступній таблиці.

Таблиця №1.

**Стан віктимізації працівників ОВС
під час виконання службових обов'язків
(за офіційними даними МВС України)**

	2009	2010	2011	2012 (за 9 місяців)
Загальна кількість потерпілих під час виконання службових обов'язків	1242	1334	1240	692
З них загинуло під час виконання службових обов'язків	19	43	85	62

Відповідно до офіційних даних МВС України спостерігається зменшення зростання злочинності проти працівників ОВС, однак у той же час показник загибелі працівників ОВС продовжує зростати.

Для з'ясування віктимологічних факторів, які, на думку практичних працівників ОВС, виступають в якості причинних детермінант злочинів, що вчиняються щодо цієї категорії осіб під час несення служби, було проведено анкетування серед 120 працівників патрульно-постової служби МВС, 110 дільничних інспекторів міліції, 90 слідчих та 75 працівників оперативних підрозділів ОВС України. За даними анкетування, свою роботу працівники ОВС вважають: складною, але необхідною – 63,3%, такою що вимагає високих професійних якостей – 52%7, небезпечною – 24,9%, жорсткою, негуманною та аморальною – 7,4%, престижною – 5%. Результати опитування засвідчують, що на думку практичних працівників ОВС саме складність та специфіка виконуваних ними функцій, яка часто призводить до створення конфліктних ситуацій між працівниками ОВС та правопорушниками обумовлює високий рівень віктимності цієї категорії осіб.

Практичними заходами нейтралізації (мінімізації) віктимності працівників ОВС під час несення служби на загальносоціальному рівні є:

- створення системи ефективного соціального захисту працівників ОВС від можливої віктимізації на основі подальшого реформування всіх сторін життєдіяльності системи внутрішніх справ України;
- зміну соціальної практики поводження з особами, що скоїли злочини проти працівників ОВС, що склалася, і перехід на якісно новий рівень розгляду відповідної проблеми за рахунок врахування її психологічної складової;
- зміну законодавчих актів, ухвалення нових, регламентуючих принципові питання положення, статусу жертв злочинів, а також організації і здійснення віктимологічної профілактики¹;
- стимулювання з боку держави створення соціальних служб, недержавних структур, фондів допомоги, реабілітаційних центрів та інших установ захисту жертв злочинів, у тому числі серед працівників ОВС;
- навчання офіцерських кадрів для роботи з потерпілими від насильницьких злочинів проти працівників ОВС, повсюдне впровадження і переорієнтація діяльності служб з виховної роботи на уважне, зацікавлене відношення до всіх працівників ОВС, що потерпіли від насильницьких злочинів.

Віктимологічна профілактика злочинів проти працівників ОВС під час несення служби на спеціально-кримінологічному рівні на відміну від загальносоціального, своїм об'єктом має окремі групи працівників ОВС (групи ризику) з підвищеною (по відношенню до номінальної) віктимністю. Вона має на меті попередження злочинів

¹ Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Туляков. – Одеса, 2001. – С 23.

шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей і якостей особи. Досягнення цієї мети забезпечується заходами в рамках наступних трьох напрямів:

1) виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів проти працівників ОВС під час несення служби, якщо вони пов'язані з особою і поведінкою потерпілих, і усунення цих причин і умов або їх нейтралізація;

2) виявлення працівників ОВС, які, судячи з їх поведінки або сукупності особистісних характеристик, можуть з найбільшою вірогідністю стати жертвами злочинів, і вплив на них з метою активізації їх захисних реакцій, а також забезпечення їх особистої, майнової та іншої безпеки;

3) запобігання і припинення конкретних злочинів з використанням захисних можливостей потенційної жертви, а також з використанням певної тактики при організації профілактичної роботи від потерпілого.

Виявлення осіб з підвищеною віктимністю, тобто тих, хто потребує профілактичного впливу, є, по суті, і прогнозуванням їхньої віктимної поведінки. Таке прогнозування дуже складне. Обсяг і якість інформації мають забезпечуватися вивченням не лише соціально-демографічних і правових ознак конкретної особи, а й аналізом даних, що характеризують особливості її поведінки¹.

Виділяють наступні рівні віктимної поведінки працівників ОВС:

- *конфліктна*, коли потерпілий працівник ОВС створює конфліктну ситуацію або бере активну участь у конфлікті, що виник (є ініціатором бійки або вступає в бійку). Особливими різновидами такої поведінки є необхідна оборона, затримання злочинця, правозахисна активність;

- *провокуюча* (демонстрування свого суспільного статусу, багатства тощо);

¹ Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2006. – С. 113.

- *легковажна* (довірливість або наївність)¹.

У межах криміногенної ситуації віктимна поведінка працівників ОВС може бути оцінена як:

- *негативна*, тобто така, що провокує злочин або створює для нього об'єктивно сприятливу ситуацію (форми провокації різні: від фізичного чи психічного насилля стосовно злочинця);

- *позитивна*, що проявляється у протидії злочинцеві, у виконанні громадського обов'язку та своїх службових обов'язків тощо.

Таким чином можна зробити висновок, що посадове становище і професійна діяльність, а також морально-психологічні особливості працівників ОВС зумовлюють їх підвищену віктимність.

Прийоми і методи індивідуальної віктимологічної профілактики досить відомі. Для вдосконалення індивідуальної віктимологічної профілактики злочинів проти працівників ОВС під час несення служби пропонується:

- проведення бесід, зборів, нарад, тренінгів і занять з особами, що характеризуються підвищеним ступенем віктимності, а також контроль їх поведінки;

- проведення виховної роботи з працівниками ОВС, стаж роботи, яких перевищує п'ять років, у зв'язку з професійною деформацією, яка є однією з причин скоєння злочинних посягань на життя та здоров'я працівників ОВС;

- виготовлення і розповсюдження спеціальних пам'яток, як вберегтися від злочинних посягань відносно власного життя та здоров'я;

- надання практичної допомоги особам, які стали жертвами злочинних посягань у захисті їх прав, а також

¹ Віктимна поведінка і її види. Класифікація потерпілих від злочинів [Електронний ресурс] // Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/3631/11>

орієнтування їх на підтримку постійного зв'язку з органами, які проводять психологічну роботу;

- проведення спільних нарад і методичних семінарів серед керівного складу, присвячених проблемам злочинності проти працівників ОВС.

Для вдосконалення віктимологічної профілактики злочинів проти працівників ОВС під час несення служби на даному рівні слід взяти до уваги ***досвід зарубіжних країн протиборства поліцейських і злочинців у гострих ситуаціях***. Для цього необхідно враховується ряд психологічних факторів:

- збройна конфронтація поліцейських із злочинцями триває приблизно від 3 до 5 секунд на відстані від 0,9 до 1,5 метра, а під час перестрілки в середньому відбувається від трьох до п'яти пострілів. Поліцейські заздалегідь повинні бути підготовлені до того, що перестрілка зі злочинцем проходить динамічно. У ті декілька секунд, що відведені поліцейському для реакції на збройний напад злочинця, йому добре допоможуть попередньо закріплені навички. Насамперед, поліцейський повинен вчасно побачити загрозу. Потім він повинен оцінити ситуацію, у якій є реальна небезпека для життя. План боротьби зі злочинцем повинен бути миттєво сформульований і здійснений. На здійснення плану боротьби залишається кілька часток секунди;

- важливе значення має професійне вміння позбутися почуття безтурботності, розслабленості. Фактор, що заважає поліцейському миттєво сформулювати свою відповідь, - це оманний стереотип злочинця. Іноді злочинець, нападник на поліцейського, відповідає стереотипу, а іноді не відповідає. Можна створювати образ потенційного супротивника у вигляді власника мисливської рушниць, кокаїну, людини, що втікає з пограбованого магазину. Проте реальний злочинець може виникнути перед поліцією в різних видах. Ним може виявитися молода жінка, що спрямовує на поліцейського пістолет, літня людина, неповнолітній, які можуть бути для поліцейського носіями смер-

тельної небезпеки. Деяка недооцінка небезпеки відбувається через статуру або стать злочинця. Більшість поліцейських стали жертвами неповнолітніх, жінок і службовців «з білим комірцем», бо вчасно не оцінили небезпеки з їхнього боку;

- особливе значення в поліцейській діяльності при конфронтації з потенційними або фактичними агресивними злочинцями набуває концепція руху. Занадто часто, побачивши пістолет злочинця, поліцейський інстинктивно намагається відразу витягти свій пістолет і першим вистрілити з нього, але це важко зробити. У момент, коли загроза стала явною, злочинець уже почав здійснювати свої дії. У цьому випадку поліцейський знаходиться у невигідному становищі внаслідок втрати часу. Його найкраща можливість вижити в даній ситуації полягає в тому, щоб рухатися, дістаючи свій пістолет. Рухом поліцейський створює запас часу і простору і вводить в оману злочинця. Ці фактори дають суттєвий шанс поліцейському вийти переможцем у конфронтації з противником;

- етична суть протиборства охоронців правопорядку і злочинців пронизана універсальним гуманістичним принципом «не нашкодити»¹.

Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти працівників ОВС України – це складне питання, складність, якого полягає у:

- методиці виявлення осіб з підвищеною віктимністю;

- механізмі проведення профілактичних заходів, а також у підборі спеціалістів у цьому питанні, які б запропонували абсолютно нову методику профілактики, а

¹ Психология и педагогика управления в органах внутренних дел : учебно-методические материалы по дисциплине «Психология и педагогика управления в органах внутренних дел» (для слушателей факультета № 2. Ч. 1. – Москва, 1989. – С. 16-21; Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг ; пер. с англ. Н. Мальгина. – 7 изд. международ. – СПб., 2000. – С. 54.

саме віктимологічну профілактику серед працівників ОВС України.

На основі проведеного вивчення та аналізу злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби **доцільним є включення до віктимологічної профілактики серед цієї категорії осіб наступних заходів:**

1. Посилити вимоги до підбору кандидатів на службу в ОВС України, а також удосконалити процедури проведення та визначення загальних критеріїв оцінки професійної придатності та успішності діяльності працівників ОВС України.

Проведення атестацій та переатестацій серед працівників ОВС, метою, яких є виявлення професійно значущих якостей конкретного працівника ОВС і в кінцевому результаті визначення його відповідності саме тій посаді на якій він перебуває, та на основі цього здійснення планування його подальшої службової кар'єри.

Спектр якостей і властивостей, якими повинен володіти працівник ОВС, є досить широким, вимоги до працівників ОВС мають розглядатись у функціональному аспекті, тобто через перелік його професійних функцій або посадових обов'язків, необхідним також є визначення стану здоров'я, рівня фізичної підготовки, витривалості щодо стресових ситуацій тощо. Ця сукупність якостей і властивостей включає соціальні якості, якими повинен володіти будь-який фахівець ОВС, що має вищу освіту, а також і характерну групу якостей, що визначаються специфікою професійної діяльності працівників ОВС.

2. Удосконалити систему виховної та соціально-психологічної роботи щодо формування у працівників ОВС професійно-значимих особистих якостей, рівень службової готовності на правовій і глибоко моральній основі; рівень службових навичок у повсякденній роботі працівників ОВС.

3. Налагодити роботу практичних психологів по виявленню осіб, які можуть стати потенційними жертвами злочинів та проведення з ними комплексу заходів віктимологічної профілактики, також стимулювання з боку дер-

жави створення соціальних служб, недержавних структур, фондів допомоги, реабілітаційних центрів та інших установ захисту як потенційних жертв так і осіб, які стали жертвами злочинів.

4. Створити систему ефективного соціального захисту працівників ОВС від можливої віктимізації на основі подальшого реформування всіх сторін життєдіяльності системи органів внутрішніх справ України.

5. Удосконалити законодавчі акти, посилити заходи відповідальності за насильницькі злочини проти працівників ОВС, ухвалити нові, регламентуючі принципи питання положення, статусу жертв від насильницьких злочинів.

6. Розробити нову систему ефективних спеціальних прийомів для виконання службових обов'язків. Мається на увазі розроблення нових рекомендацій та інструкцій науково-прикладного характеру із засвоєння працівниками ОВС України основ самооборони та використання спеціальних прийомів по виконанню службових обов'язків, використання накопиченого досвіду, а також враховувати раніше діючі настанови та нові інструкції, при розробці профілактичних засобів протидії злочинцям в екстремальних умовах.

7. Започаткувати обов'язкові заняття для кожного працівника ОВС не залежно від того, яку посаду він обіймає та вікової категорії, зі спеціально-фізичної підготовки та вогневої підготовки, а також усунення формалізму при складанні іспитів з вищезазначених дисциплін. Заняття повинні носити характер вивчення та закріплення нових навичок та вдосконалення раніше набутих: відпрацювання прийомів самозахисту до автоматичного рівня; розвиток сили, спритності та витримки фізичними навантаженнями.

8. Питання збільшення злочинів проти працівників ОВС під час несення служби набуває резонансного характеру, необхідно висвітлення цієї проблеми та вирішення її на державному рівні. За допомогою спеціальних заходів нейтралізації віктимізації у суспільства є можливість активно впливати на злочинність проти працівників ОВС України під час несення служби, проводячи розумну

кримінальну політику, засновану на законності, рівності громадян перед законом, гуманізмі, справедливості, необхідній достатності правозастосовчої діяльності і здоровому глузді.

Проте всі перераховані вище заходи впливу, взяті навіть разом, в сукупності, самі по собі не можуть забезпечити ефективність без головної умови – своєчасної розробки і повної реалізації комплексу адекватних заходів впливу. Наведені комплекси служать ніби базою для розробки і реалізації вказаних заходів, без яких весь кримінологічний процес не досягне завдань, що стоять перед ним.

Висновки

Провівши дослідження проблем запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби, можна зробити висновок, що вказане питання є надзвичайно актуальним та значущим як для гарантування особистої безпеки працівників ОВС, так і для нормального демократичного розвитку нашої держави, підтримання в ній правопорядку, забезпечення ефективного захисту прав та свобод громадян України. Таким чином злочинність проти працівників ОВС України під час несення служби є найнебезпечнішим дестабілізуючим фактором, що негативно впливає не тільки на систему ОВС України, але й на національну безпеку держави – чим вище її рівень, тим менше можливостей використання системи ОВС та її працівників як ефективного інструмента вирішення внутрішніх проблем. Суспільна небезпечність злочинів проти працівників ОВС під час несення служби об'єктивно пов'язана не тільки з порушенням громадського порядку, але й з ослабленням системи ОВС як найважливішої складової держави з захисту громадян та боротьби із злочинністю.

Основною ознакою злочинів проти працівників ОВС під час несення служби є особа потерпілого, тобто працівник ОВС, який наділений специфічними, функціональними правами та обов'язками, що дозволяє виділити закономірності розвитку такого виду злочинів, виявити причини та умови вчинення злочинів, а також розробити заходи запобігання та протидії.

Детермінантами злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби є об'єктивні й суб'єктивні фактори економічного, політичного, ідеологічного, культурного, соціального, організаційно-управлінського і правового характеру. Крім того визначено, що ситуація вчинення злочинів проти працівників ОВС під час несення служби відрізняється від інших гострою конфліктністю. Таким чином важливою умовою вчинення злочинів проти працівників ОВС України під час несення служби є конфліктні

ситуації, які складаються на основі виконання працівниками ОВС службових обов'язків, які мають законний характер, та криміногенної поведінки особи, яка скоює злочинне діяння.

Запобігання злочинності проти працівників ОВС під час несення служби як комплексна системна реакція суспільства на злочинні явища даного виду виступає в декількох взаємозалежних аспектах: як засіб соціального регулювання найбільш значимих суспільних відносин у правоохоронній сфері; комплекс заходів правового, виховного, спеціально-кримінологічного характеру впливу; система різних рівнів запобігання і припинення злочинності проти працівників ОВС, що лежить в основі діяльності різних суб'єктів. Залежно від ієрархії причин та умов злочинності проти працівників ОВС під час несення служби виділено та розглянуто три основних рівні її запобігання: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний, визначено та розглянуто конкретні заходи попередження злочинності проти працівників ОВС під час несення служби.

Визначено, що важливим напрямком запобігання злочинам проти працівників ОВС під час несення служби є віктимологічна профілактика, в системі якої також виділені заходи загальносоціального, спеціального та індивідуального характеру. Охарактеризовано пріоритетні заходи такої профілактики, серед яких: організація системи моніторингу причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів проти працівників ОВС; виявлення працівників ОВС, які демонструють підвищену віктимність; реформування системи соціально-правового, економічного, спеціально-технічного, тактико-спеціального та іншого захисту працівників ОВС тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо заходів безпеки працівника органів внутрішніх справ та членів його сім'ї

Будьте пильними. Як правило, пильність – основний ключ до забезпечення особистої безпеки. Пильність означає концентрацію Вашого розуму на сигналах небезпеки, а не на особистих проблемах і переживаннях, роботі чи відпочинку. Злочинець чи терорист чекає, коли Ви відволічетесь і пильність ослабне. Саме в цей момент і буде завдано удар. Запам'ятайте – Ви в будь-який момент можете бути захоплені зненацька.

Намагайтесь бути спостережливим. Увечері або в криміногенних місцях йдіть впевнено і цілеспрямовано. Намагайтесь по можливості перевірити, хто йде слідом за Вами.

Не показуйте ніколи Вашого гаманця. Спостерігайте за тими, хто в черзі проявляє інтерес до Вашого гаманця або до гаманців інших людей.

Якщо на Вас здійснено напад або розбійний напад, не чиніть опір, віддайте свій гаманець або інші речі, які від Вас вимагають. Завжди пам'ятайте, що Ваші годинник або гаманець не варті Вашого життя.

Намагайтесь визначати кишенькових злодіїв. Покладіть свої гроші в різні кишені для визначення цієї категорії злодіїв. Гаманець тримайте в тій кишені, в яку, як Вам здається, може залізти зловмисник. На практиці краще використовувати кишеню на сорочці, ніж бічну кишеню брюк для того, щоб визначити, хто заліз в Вашу кишеню. Чоловікам краще придбати пояс для грошей або гаманець, який щільно кріпиться на щиколотці.

Слід чітко засвоїти, що більшість кишенькових злодіїв – це діти і жінки. Остерігайтесь груп дітей, які оточують Вас. Якщо хто-небудь штовхне Вас на вулиці, відразу

ж переконаєтеся, що Ваш гаманець на місці, але при цьому не показуйте, поплескуючи себе по різних деталях одягу, де знаходяться Ваші цінності насправді. Все це має виглядати дуже натурально. Небажано, якщо кишеньковий злодій затриманий при свідках, переслідувати його, адже будь-хто з його спільників може повернутись з ножом або іншою зброєю.

Не стійте в «хвості» автобуса. Якщо Ви їдете в автобусі в своїй країні і добре себе почуваєте, це не забороняється. Але якщо Ви їдете в автобусі в іншій країні, ніколи не займайте місця в кінці салону. По-перше, Ви не зможете відразу звернутися до водія у разі втрати своїх речей і, крім того, не зможете запитати, на якій зупинці Вам виходити. По-друге, до Вас можуть причепитися в хвостовій частині переповненого салону автобуса хулігани або молоді люди напідпитку, а водій навіть не знатиме про це.

Будьте уважні в метро. В очікуванні поїзда на платформі спостерігайте за людьми, особливо за тими, хто не проявляє увагу до поїзду, що прибував. Як правило, пасажир дивиться в бік поїзда, що наближається, та не розглядає уважно інших пасажирів. Якщо людина поводить себе інакше, вона може виявитися кишеньковим злодієм або вуличним грабіжником.

Слід сказати кілька слів про таксі. Не беріть перше таксі, яке різко зупиняється, коли Ви виходите з будинку, готелю, офісу тощо. Може виявитися, що водій спеціально чекав на Вас.

Спостерігайте за п'яними, що опинилися біля Вас. Якщо до Вас пристав п'яний, спробуйте проігнорувати його. Якщо це не вдається, відволічіть його чим-небудь і підіть. Пам'ятайте, що насправді він може виявитися вуличним хуліганом, кишеньковим злодієм або спільником злочинної групи.

Пам'ятайте, що натовп завжди небезпечний. Не проявляйте цікавість – райони, де проводяться маніфестації і відбуваються заворушення – це не місце для споглядання. Намагайтесь не втручатися в політичні демонстрації, уникайте місць, де намічаються страйки. Перераховані

вище заходи створюють хаос, в результаті якого Ви ризикуєте отримати поранення не тільки від дій страйкарів і маніфестантів, а й працівників міліції або співробітників спеціальних підрозділів, кинутих на розгін натовпу.

Користуйтеся по можливості багатолюдними вулицями. Це збільшить ступінь Вашої безпеки. Багатолюдна вулиця створює для злочинця або терориста багато різних, в тому числі і технічних, проблем.

У вільний час гуляйте в парі. Звісно, що чим більше людей поруч з Вами, тим вище ступінь безпеки. Звичайно, це не зовсім так, якщо Ви опинитеся один на один з групою злочинців. Проте присутність людей на вулиці створює стримуючий ефект на зловмисників. Вони більше воліють мати справу з самотньою жінкою або літньою людиною. Прогулянка по вулиці не на самоті значно зменшить ризик нападу.

Не афішуйте себе. Якщо Ви – відома людина чи державний чиновник, ніколи не оголошуйте про свою поїздки заздалегідь. Поява статей і Ваших фотографій в газетах тільки підвищить ступінь ризику, адже це може повернути увагу злочинців до Вашої персони. Ніколи не інформуйте нікого про Ваші маршрути, номери рейсів і номери в готелях, де Ви збираєтеся зупинятися.

Як уникнути незапланованого нападу:

- уникайте одиночних прогулянок в малолюдних місцях;
- відмовтесь, якщо це можливо, від нічних пересувань;
- не погоджуйтесь на те, щоб вас підвозили незнайомі люди;
- ніколи не показуйте гроші, цінні речі або коштовності оточуючим;
- не навантажувати себе пакунками і пакетами – краще мати свободу рухів, якщо виникне необхідність захищатися;
- якщо вас хтось переслідує, увійдіть в будь-яку установу або магазин, постукайте у чиюсь квартиру;
- в незнайомому місті не демонструйте, що ви – турист або відряджений;
- особливо будьте пильні на вокзалах, ринках та при відвідуванні розважальних закладів;
- по можливості уникайте підворіть і погано освітлених місць;
- уникайте сідати в порожній вагон електрички, метро, в автобус чи тролейбус, а якщо Вам все-таки доводиться робити це, то в міському транспорті сідайте ближче до водія і на сидінні біля проходу, а не біля вікна;
- уникайте ходити через парки в темний час доби;
- пам'ятайте, що інформація, передана вашою поведінкою, має вирішальне значення для тих, хто обирає жертву: злочинцеві набагато легше впоратися з боязкою, нерішучою людиною, ніж зі спокійною і впевненою у собі;
- якщо до вас грубо звертаються з приводу нібито допущеної помилки або роблять вас об'єктом глузувань, не відповідайте і не піддавайтесь на провокацію;

- ніколи не тікайте, якщо є сумнів, що вам це вдасться: в криміногенній ситуації подібна демонстрація свого страху – ще один аргумент на користь насильства, якщо воно вже задумано переслідувачем, це може стати і вирішальним фактором для якого-небудь маніяка або людини з нестійкою психікою – саме втеча провокує насильство, прагнення до «полювання»;

- тікаючи, намагайтесь завести переслідувача подалі від свого житла;

- підходячи до квартири, тримайте ключі напоготові, щоб без зволікання увійти в будинок;

- ніколи не слухайте на вулиці аудіоплеєр або радіоприймач через навушники, це дуже небезпечно, оскільки ви не почуєте ні шуму машини, що наближається, ані кроків потенційних злочинців;

- не публікуйте в довідниках домашніх адрес, номерів телефонів та іншої інформації, що стосується особисто Вас та членів вашої родини;

- приховуйте від випадкових людей інформацію про своє оточення (близьких, знайомих, партнерів) і свої плани на найближчі дні;

- інформуйте рідних про місце свого знаходження та про зміну ваших планів;

- не давайте свою візитну картку незнайомим людям;

- не носіть при собі документи, що містять важливу інформацію;

- запам'ятайте номери телефонів, які можуть стати в нагоді в несподіваних ситуаціях;

- носіть при собі картку, на якій записана ваша група крові;

- не засинайте в поїзді, автобусі тощо, якщо ваші попутники не вселяють довіри;

- будьте уважні на зупинках, стежте за своїми речами;

- тримайте гроші, документи у внутрішній кишені, а сумку або портфель ставте ближче до стінки.

Психологічні основи самозахисту

Правопорушники, як правило, обходять стороною тих людей, які можуть за себе постояти. Таким чином, зовнішній вигляд повинен говорити про впевненість у своїх силах і ні в якому разі – про страх. Якщо виглядати боязким і похлилим, будь-хто побачить в Вас потенційну жертву. Тому пряма постава і впевнена хода можуть принести Вам відчутну користь.

Як правило, зважаючи на впевненість в поведінці, Ви будете тим самим ніби говорити оточуючим, що Ви не легка здобич, знаєте собі ціну і не допустите протиправної поведінки по відношенню до себе.

Ваші вірні дії:

- спокійна і впевнена усмішка на обличчі;
- спокійна поза;
- впевнений тон промови;
- рідкісні та спокійні рухи рук;
- стійка і розслаблена поза;
- прямий і спокійний погляд.

Невірні дії:

- нервова, запобіглива усмішка;
- неспокійна, згорблена поза;
- тихий, невпевнений голос;
- неспокійні руки, що знаходяться весь час у русі;
- бігаючий, нервовий погляд.

Самозахист – це, безумовно, акт впевненості в собі. Це відмова прийняти «статус жертви». Деякі люди вже за самою своєю природою є набагато агресивніші та впевненіші за інших, тому тренування впевненості в собі виявляється невід'ємною частиною системи самозахисту. Немає сенсу тренувати техніку проведення прийомів самозахисту, якщо застосовувати їх не вистачає сміливості!

Впевненість – це особливий тип поведінки співробітника, що дозволяє йому чітко і дохідливо висловлювати почуття, потреби і бажання.

Уміння справлятися зі страхом і направляти його в русло успішного самозахисту – це нагорода за час, витрачений на тренувальні вправи.

У багатьох випадках працівнику міліції краще брати ініціативу в свої руки і самому йти в наступ, а не чекати розвитку подій, що може привести до ще більшого ускладнення ситуації не на його користь.

Вкрай важливим фактором при самозахисті є настрій. Перед лицем небезпеки Вашим єдиним бажанням має бути бажання вижити і перемогти.

В своїй переважній більшості злочинці розраховують на те, що несподіваний напад застане жертву зненацька, а це і зумовить успішний результат замисленого злочину. Якщо ж жертва чинить опір, будь то словом, фізичною дією або і тим і іншим одночасно, фактор несподіванки звертається проти самого злочинця, що може стримати його запал і агресивність і тим самим подарує час, яким можна скористатися для втечі або для дій у відповідь.

У разі виникнення загрози фізичного насильства краще все ж ухилитися від фізичного самозахисту. Слід спробувати вплинути на нападника методом переконання. При цьому допустимо на час навіть забути про власну гордість. Однак завжди потрібно пам'ятати про той факт, що злочинець може зробити випад в будь-який момент, і бути готовим дати йому відсіч. Умовляння злочинця – процес, як правило, тривалий.

В цілях зняття напруженості необхідно дотримуватися наступних правил:

- говорити спокійним, твердим тоном;
- уважно слухати і намагатися, щоб відбувався постійний обмін фразами;
- якнайшвидше усвідомити для себе, що саме потрібно правопорушнику;

- запропонувати йому перейти в інше приміщення, якщо хтось або щось викликає або посилює його роздратування;

- по можливості прийняти разом з правопорушником сидяче положення, оскільки це часто зменшує напругу.

Чого в цих випадках не слід робити:

- кричати або говорити на підвищених тонах, оскільки це тільки підстєбує правопорушника;

- повертатися до нього спиною, поки триває розмова;

- ігнорувати або висловлювати не увагу або зневагу до нього;

- без необхідності сперечатися з правопорушником або висловлювати які б то не було погрози на його адресу;

- тикати, погрожувати пальцем або розмахувати руками. Це тільки може погіршити становище.

Відволікти увагу нападника можна різними способами. Наприклад, якщо упустити на землю гроші, правопорушник може нахилитися, щоб підняти їх. Це дасть змогу принаймні відволікти його увагу та нанести удар, якщо втекти з якоїсь причини немає можливості.

Можна також вказати на щось, що в даний момент знаходиться в полі зору правопорушника. Зробіть вигляд ніби бачите за його спиною правоохоронця. Якщо правопорушник озирнеться, Ви тим самим знову виграєте дорожній час. Поворот голови може вивести правопорушника з рівноваги, чим слід тут же скористатися: поштовх чи удар в обличчя дає ще більше часу на втечу. Пам'ятайте, що правопорушник не любить мати справу з тими, хто готовий надати йому гідну відсіч.

Таким же чином ви можете зробити вигляд, що за спиною правопорушника наближається хтось із Ваших друзів. Супроводивши жест закликом про допомогу, зверненим до уявних людей, можна скористатися розгубленістю правопорушника, використавши при цьому описані вище способи.

ПАМ'ЯТКА **працівнику органів внутрішніх справ** **щодо дій у випадках погроз** **фізичної розправи над ним** **і членами його сім'ї**

Мета даної пам'ятки – звернути увагу працівників органів внутрішніх справ на забезпечення власної безпеки і безпеки членів своїх сімей, підготувати їх до дій у разі загрози фізичної розправи.

Працівник органів внутрішніх справ повинен конкретно уявляти свої дії в екстремальній ситуації, психологічно бути готовим до самозахисту і в разі необхідності вміти нейтралізувати нападників. З цією метою кожному працівнику пропонується змодельовати свою поведінку і дії в різних обставинах і різних ситуаціях, що дасть можливість краще запам'ятати і оволодіти необхідними прийомами, своєчасно розпізнавати і правильно оцінювати небезпечну для здоров'я і життя ситуацію, обмежити можливість раптового нападу з боку зловмисників, захистити себе і своїх близьких від злочинних посягань.

Кожному працівнику ОВС необхідно звернути увагу на місця ймовірного нападу зловмисників на нього та членів його сім'ї. Раптовий напад може статися в будь-якому місці, в будь-який час доби, одиночний або груповий, із застосуванням зброї або без неї. Злочинні елементи обирають малонаселені місця, тихі і малоосвітлені вулиці, провулки, пустирі, нежитлові будівлі, парки, сквери, прохідні двори, підземні переходи, під'їзди будинків, ліфти. Напад (захоплення) може статися із проїжджаючого автомобіля, в «попутному» транспорті, а також при підвезенні незнайомих людей в особистому або службовому автомобілі, в місцях

масового скупчення людей: на мітингу, спортивних змаганнях, на базарі, в метрополітені, на вокзалі тощо.

Із заходами безпеки, викладеними в пам'ятці, рекомендується ознайомити членів сімей, а також бажано провести з ними ситуаційні заняття з їхньої поведінки в конкретно розглянутих випадках.

Додаток 5

Дії працівника органів внутрішніх справ при надходженні погроз по телефону або поштою

При надходженні погрози телефоном необхідно в розмові з абонентом спробувати з'ясувати причини і мотиви погроз, зібрати інформацію про того, хто дзвонив. Це особливо важливо, якщо немає можливості визначити номер абонента або записати розмову на будь-який носій. Перш за все слід звернути увагу на характер дзвінка: чи був він міський, міжміський, зі стаціонарного телефону, з мобільного, з приміщення, з вулиці або з автомобіля. Потім необхідно звернути увагу на початок розмови; перші слова того, хто телефонував, чи представився він, чи уточнив, з ким говорить або відразу ж почав погрожувати – мають значення.

Дуже важливо враховувати наступні деталі:

1. Як вимовлялися слова – швидко чи повільно, виразно чи ні, із заїканням, з акцентом, дефектами мови та іншими особливостями;

2. Манера говорити – спокійна і впевнена, невиразна і безладна, ввічлива або непристойна, озлоблена або байдужа, емоційна або безбарвна;

3. Наявність сторонніх шумів, що супроводжують розмову: інший голос, який підказує, що говорити, тиша,

телефонні розмови, шум вулиці, машин, транспорту (поїзд, гул метро, вуличний шум).

Відразу ж після розмови треба за цими пунктами письмово зафіксувати все, що вдалося помітити. Не сподівайтеся на свою пам'ять, в екстремальній ситуації і при хвилюванні вона часто підводить.

Слід врахувати і те, що якщо події, у зв'язку з якою Вам погрожують, не було, не поспішайте повідомляти про це своєму співрозмовнику, інакше втратите інформаційну перевагу. З'ясуйте деталі під приводом необхідності переконатися в обізнаності співрозмовника, вимагайте нових доказів.

В ході бесіди через родичів або товаришів по службі, присутніх при розмові, зв'яжіться з черговим по ОВС з метою встановлення номера телефону та місцезнаходження того, хто телефонував. Якщо абонент перервав розмову, покладіть свою трубку поруч з телефонним апаратом – канал зв'язку зберігатиметься ще більше години.

Про те, що надійшла погроза потрібно доповісти своєму керівникові (письмово!), який зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення того, хто телефонував і вирішити питання про можливість його затримання по гарячих слідах.

При отриманні погроз в письмовій формі необхідно вжити заходів по збереженню можливих відбитків пальців рук на папері (конверті), поклавши його в щільний поліетиленовий пакет для подальшого проведення графічної, дактилоскопічної або одорологічної експертизи.

В цілях забезпечення власної безпеки та безпеки членів сімей передбачено такі заходи безпеки:

1. Заходи безпеки в квартирі

Щоб уникнути проникнення в квартиру зловмисників працівнику органів внутрішніх справ рекомендується:

- зміцнити входні двері квартири, обладнати її вічком, ланцюжком і засувкою. Бажано зробити, щоб двері відчинялись назовні і не ставити на них зовні міцної дверної ручки. Внутрішню дверну ручку потрібно надійно закріпити;

- якщо квартира розташована на першому або самому верхньому поверсі будинку та існує реальна небезпека проникнення з вулиці або через близько розташоване вікно сходового прольоту, - обладнати вікна та двері балкона металевими сітками або решітками;

- при спробі сторонньої особи відкрити двері квартири ключем або зламати її – блокувати двері меблями, телефоном повідомити до найближчого відділення міліції (телефони міліції, дільничного – повинні перебувати на телефонному столику) або черговому ОВС і підготуватися до самозахисту наявними підручними засобами. За відсутності телефону – спробувати привернути увагу оточуючих: покликати на допомогу сусідів, розбити вікно, що виходить на вулицю тощо;

- якщо в квартирі раптово згасло світло, не виходити без попередньої перевірки на сходовий майданчик. Не виключено, що світло відключено зловмисником з метою виманити вас з квартири;

- якщо ви проживаєте самі, то не поширюватись про це у колі малознайомих людей, не домовлятися про зустріч з невідомими людьми у себе в квартирі (будинку);

- при вході в неосвітлений під'їзд – імітувати розмову. Входити потрібно впевнено, але обережно, підготувавшись до захисту;

- не входити в ліфт з підозрілою особою, а якщо попутник вже увійшов до ліфта, то повернутися до нього обличчям і контролювати його поведінку.

2 Заходи безпеки на роботі

Щоб уникнути проникнення зловмисників в службовий кабінет, рекомендується:

- не залишати ключі від кабінету в доступних для сторонніх осіб і не охоронюваних місцях;

- закривати свій кабінет, навіть якщо ви йдете всього на кілька хвилин;

- не залишати незнайомих осіб та випадкових відвідувачів одних в кабінеті;

- не приймати відвідувачів при відкритому сейфі, розкладених на столі документах, особливо для службового користування або таємних;

- при прийомі відвідувачів прибирати зі столу гострі та колючі предмети, виключити можливість раптового нападу, заволодіння табельною зброєю та взяття вас в якості заручника;

- відмовлятися від частування з боку невідомих осіб для уникнення підмішування в їжу отруйних і сильнодіючих речовин;

- з відвідувачами поводити себе холоднокровно, якщо їхні дії стають агресивними, запросити товаришів по службі і локалізувати конфліктну ситуацію;

- бути пильним при підході до місця роботи: звертати увагу на незвичайні предмети, дроти, що йдуть до приміщень, підозрілу поведінку оточуючих осіб.

3. Заходи безпеки при огляді вантажів

Огляд здійснюється в спеціально відведеному місці, що забезпечує його конфіденційність:

- під час огляду вантажів працівник органів внутрішніх справ не повинен залишатися один на один з власником вантажу;

- в період огляду оглядова група обов'язково повинна мати постійний радіозв'язок з черговим по ОВС, необхідно також мати запасні блоки живлення;

- залежно від вантажу, що оглядається (сипучі речовини, в упаковках, в рідкому вигляді, отруйні, радіоактивні тощо) повинна бути спеціальна форма одягу, що забезпечує безпеку працівників;

- при огляді вантажів в темний час доби обов'язково повинно бути добре освітлення місця огляду, а кожен працівник повинен мати при собі ліхтарик;

- при отриманні інформації від правоохоронних органів про можливе знаходження наркотиків в даному вантажі працівники повинні бути забезпечені зброєю, наручниками та іншими спецзасобами самооборони. У зв'язку з тим, що можлива провокація чи напад, має бути забезпечено прикриття;

- оглядова група повинна мати при собі не тільки щупи, але також і технічні засоби виявлення радіоактивних, хімічних, вибухових речовин;

- при виявленні контрабанди все має бути запротоцьовано, сфотографовано і по можливості знято на відеокамеру;

- при виникненні неординарної ситуації при огляді вантажу негайно доповісти черговому по ОВС;

- для оперативного зв'язку потрібно розробити таблицю позивних, де передбачити засекречування окремих вантажів, таких як наркотики, зброя, вибухові речовини;

- при виході з ладу радіозв'язку або телефонного зв'язку передбачити обумовлений зв'язок по свистку.

4. Заходи безпеки ну вулиці

В період погіршення криміногенної обстановки в країні наші вулиці стали небезпечними. Щоб убезпечити себе і своїх близьких від злочинних посягань на вулиці, пропонується керуватися наступними рекомендаціями:

- розробити різні варіанти маршрутів на роботу і на відпочинку, частіше міняти маршрути;

- знати місцезнаходження підрозділів міліції, розташованих за маршрутами руху;

- в контакті із працівниками міліції з'ясувати розташування небезпечних в криміногенному відношенні місць, де необхідно бути вкрай обережним і уважним;

- в темних і погано освітлених кварталах бажано пересуватися посередині вулиці;

- ходити по тротуару слід обличчям до напрямку вуличного руху автотранспорту;

- не підходити близько до стін будівель, огинати кути будинків слід збільшивши радіус руху;

- розмовляючи по телефону, повернутися обличчям назустріч перехожим, щоб уникнути нападу ззаду;

- при переслідуванні необхідно прискорити рух, перейти на інший бік вулиці або ближче до багатолюдних місць. Запам'ятайте переслідувачів, за допомогою міліції або інших осіб (відповідно до обстановки) спробуйте затримати їх;

- при загрозі фізичної розправи під час зустрічі з невідомими особами дійте по обстановці, по можливості з'ясуйте причини і мотиви погроз, запам'ятайте прикмети погрожуючих, заявіть про це у відділ міліції, після прибуття на службу докладно, письмово потрібно доповісти про подію керівництву. Якщо вам погрожували в присутності інших осіб, запишіть їхні дані з метою отримання в подальшому показань свідків;

- при загрозі кому-небудь з членів вашої родини докладно опитайте їх про характер погрози, прикмети погрожуючих, по можливості з'ясуйте, чи пов'язана погроза зі службою в правоохоронних органах;

- про всі випадки погроз своєчасно доповісти керівництву ОВС.

5. Заходи безпеки при пересуванні в автомобілі

Особливу пильність повинні проявляти працівники ОВС, що використовують для пересування особистий чи службовий автотранспорт, який сам по собі притягує криміногенні елементи з метою заволодіння ним як матеріальною цінністю. Щоб убезпечити себе, рекомендується:

- не залишати автомобіль без нагляду з відкритими замками або з працюючим двигуном;

- при виході з автомобіля, виймати ключі із замка запалювання;

- по можливості обладнати автомобіль дистанційною сигналізацією, пульт управління якої зберігати окремо від ключів запалювання і дверних замків;

- не підсаджувати до себе в автомобіль невідомих осіб;

- паркувати автомобіль в місцях, що добре проглядаються;

- при підході до автомобіля потрібно звернути увагу на оточення, чи немає поблизу підозрілих осіб, предметів, проводів і на стан транспортного засобу: замки дверей, капот, багажник, шини тощо;

- при зупинці працівником ДАІ зверніть увагу на форму його одягу, наявність нагрудного знака;

– при спробі зупинити автомобіль невідомими особами закрити внутрішні запори дверей, не глушити двигун, спробувати зманеврувати або розвернутися у зворотному напрямку, включити звуковий і світлові сигнали або сигналізацію;

– у разі захоплення автомобіля невідомими, якщо ви перебуваєте за кермом, спробуйте привернути увагу, грубо порушивши правила дорожнього руху або скоївши наїзд на перешкоду;

– за допомогою працівників ДАІ спробуйте затримати зловмисників. Якщо це не вдалося, потрібно докладно доповісти про подію своєму керівництву з метою встановлення та затримання злочинців.

Література:

1. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов ; МВС України, Харків. Ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2011.
2. Віктимна поведінка і її види. Класифікація потерпілих від злочинів [Електронний ресурс] // Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/3631/11>
3. Гладкова Є. О. Кримінологічний аналіз і запобігання насильницьким злочинам проти працівників органів внутрішніх справ України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гладкова Євгенія Олексіївна. – Харків, 2014.
4. Гуренко Д.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гуренко Дмитро Юрійович. – Х., 2011.
5. Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Давидович Ірина Ігорівна. – Київ, 2007.
6. Джужа О. М. Індивідуальна профілактика злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1728092449619/pravo/individualna_profilaktika_zlochiviv.
7. Динаміка чисельності населення України (1990-2014 р.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.com.ua/guest_article/2145.htm
8. Жалинский А. Э. Условия профилактики преступлений / А. Э. Жалинский. – М., 1978.
9. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statii/558-kruminolog/15105-2011-01-21-07-20-09.html>.
10. Загальносоціальне і спеціальне попередження злочинів. Напрямки, рівні, програми. Метод моделювання злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-diplom.com/60/16162-zagalno-socialne-i-specialne-poperedzhennya-zlochiviv-napryamki-rivni-programi-metod-modelyuvannya-zlochinnosti.html>.
11. Кисіль З. Р. Професійний ризик у діяльності працівників ОВС України / З. Р. Кисіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 1.
12. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка : принят 17 декабря 1979 года резолюцией Генерала

льной Ассамблеи ООН 34/169 // Социалистическая законность. – 1990. – № 1.

13. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

14. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг ; пер. с англ. Н. Мальгина. – 7 изд. междунар. – СПб., 2000.

15. Криминология / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. – СПб. : Питер, 2002.

16. Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / Кол. авторів А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житний, та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук ред. серії О.М. Бандурка. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2011.

17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

18. Криминологічна віктимологія : навчальний посібник / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2006.

19. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью / В. Н. Кудрявцев. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : Наука, 2005.

20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005.

21. Пивоваров В. В. Питання детермінації та відтворення злочинності / В. В. Пивоваров // Проблеми злочинності : республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Х., 2000. – Вип. 43.

22. Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 року N 383/2011.

23. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів УРСР від 29 липня 1991 р. № 114 // Збірник нормативних актів України з питань правопорядку. – К., 1993.

24. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26 червня 1992 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

25. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>.

26. Про міліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.

27. Про Національну гвардію України: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 17. – Ст. 594.

28. Психология и педагогика управления в органах внутренних дел : учебно-методические материалы по дисциплине «Психология и педагогика управления в органах внутренних дел» (для слушателей факультета № 2. Ч. 1. – Москва, 1989.

29. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. Антонян Ю. М., Жалинский А. Э., Звирбуль В. К. та др. – М. : Юрид. лит., 1977.

30. Терещенко Л. В. Попередження органами внутрішніх справ посягань на життя та здоров'я працівників міліції у зв'язку з їх службовою діяльністю: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Терещенко Людмила Володимирівна. – К., 2002.

31. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Туляков. – Одеса, 2001.

32. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.М. Удод. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013.

33. Яковлев А. М. Преступность и социальная психология (Социально-психол. закономерности противоправного поведения) / А. М. Яковлев ; предисл. проф., д-ра экон. наук В.Н. Кудрявцева. – М. : Юрид. лит., 1971.

34. Crimes against police act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.criminaljustice.ny.gov/legalservices/ch765_crimes_against_police_act.htm.

35. German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB). As promulgated on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 945, p. 3322). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm>

36. John L. Venza Jr. Crimes against police [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.venzalaw.com/Criminal-Defense/Crimes-Against-Police.aspx>

37. Model Penal Code // Copyright 1962, American Law Institute.

Науково-практичне видання

**ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ
ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ**

Науково-методичні рекомендації

Укладачі Андрєнко С. О., Гладкова Є. О.

Підписано до друку 24.09.2014. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х90/16. Умов. друк. арк. 4,2. Обл.-вид. арк. 2,5.
Наклад 300 прим.

Видавець і виготовлювач –
ТД «Золота миля»,
просп. Московський, 137, м. Харків.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.